

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
«Η ΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΡΟΥ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΝΘΕΣΗ»

Ευαγγελία Ροδίτη, 2533

Επιβλέπων: Ευθύμιος Παπαβλασόπουλος
Επίκουρος Καθηγητής

Νέα Πέραμος, Νοέμβριος, 2021

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας Πτυχιακής Εργασίας συνιστά η μελέτη της ανόδου του αριστερού ριζοσπαστισμού στην Ελλάδα, καθώς επίσης και της κοινωνικής σύνθεσης αυτού. Ειδικότερα, η εργασία διερευνά την ριζοσπαστική αριστερά, τη σύνδεση αυτής με τα κοινωνικά κινήματα, καθώς επίσης και την εξέλιξή της στην Ευρώπη. Στη συνέχεια, μελετάται αναλυτικά η εξέλιξη της ριζοσπαστικής αριστεράς στην Ελλάδα, οι πολιτικοί σχηματισμοί που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια αυτής, καθώς και η εξέλιξη στο πέρασμα του χρόνου. Έμφαση δίνεται στον πρωταγωνιστικό ρόλο που διαδραμάτισε η ριζοσπαστική αριστερά κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, ενώ επιχειρείται να προσεγγιστεί η «σύνθεση» αυτής, δηλαδή ποιοι αποτέλεσαν τους υποστηρικτικές της. Ακόμη, γίνεται μια εκτενής αναφορά στους πολιτικούς σχηματισμούς που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της ριζοσπαστικής αριστεράς.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την πραγματοποίηση της συγκεκριμένης εργασίας είναι η βιβλιογραφική αναζήτηση σε διεθνείς βάσεις επιστημονικών δεδομένων, δίνοντας έμφαση σε επιστημονικά περιοδικά που πραγματεύονται ζητήματα που άπτονται των πολιτικών ρευμάτων και των σύγχρονων πολιτικών ιδεολογιών. Ακόμη, χρησιμοποιούνται σχετικά συγγράμματα, όπως και αντίστοιχο υλικό από το διαδίκτυο, προκειμένου οι πληροφορίες που παρατίθενται να είναι όσο το δυνατόν πιο επικαιροποιημένες.

Λέξεις Κλειδιά: *Αριστερά, Ριζοσπαστισμός, Ελλάδα, ΣΥΡΙΖΑ, Κοινωνική Σύνθεση*

ABSTRACT

The aim of this Diploma Thesis is to study the rise of left-wing radicalism in Greece, as well as its social composition. In particular, the paper explores the radical left, its connection to social movements, as well as its evolution in Europe. Then, the evolution of the radical left in Greece, the political formations that developed within it, as well as the evolution over time are studied in detail. Emphasis is placed on the leading role played by the radical left during the economic crisis in Greece, while attempts are made to approach its "composition", ie who were the supporters.

About the methodology used in the present work is a bibliographic search in international scientific databases, focusing on scientific journals that deal with issues related to political currents and contemporary political ideologies. Also, relevant books are used, as well as relevant material from the internet, in order for the information provided to be as up-to-date as possible.

Keywords: *Left, Radicalism, Greece, SYRIZA, Social Composition*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	2
Abstract.....	3
Ευχαριστίες.....	5
Εισαγωγή.....	6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ριζοσπαστική αριστερά

1.1 Σύγχρονα κοινωνικά κινήματα.....	8
1.2 Η έννοια της ριζοσπαστικής αριστεράς.....	12
1.3 Η εξέλιξη της ριζοσπαστικής αριστεράς στην Ευρώπη.....	13
1.4 Η σύγχρονη φάση της ριζοσπαστικής αριστεράς.....	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο αριστερός ριζοσπαστισμός στην Ελλάδα

2.1 Η ριζοσπαστική αριστερά στην Ελλάδα και η κοινωνία των πολιτών.....	18
2.2 Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος.....	20
2.3 Ο Συνασπισμός της Αριστεράς, της Οικολογίας και των Κοινωνικών Κινήματων & ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ).....	23
2.4 Μέτωπο Ευρωπαϊκής Ρεαλιστικής Ανυπακοής – ΜΕΡΑ 25.....	30
2.5 Λαϊκή Ενότητα.....	32
2.6 Πλεύση Ελευθερίας.....	34
2.7 Ριζοσπαστισμός και νεολαία στην Ελλάδα.....	35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Εξέλιξη του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ)

3.1 Η εκλογική και πολιτική ενίσχυση του ΣΥΡΙΖΑ.....	42
3.2 Η Κυβέρνηση της ριζοσπαστικής αριστεράς.....	46
3.3 Ο ΣΥΡΙΖΑ μετά τις εκλογές του 2019.....	58

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	60
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	63

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας την παρούσα Πτυχιακή Εργασία θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες σε όλους όσοι συνέβαλαν σ' αυτό. Αρχικά, ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Ευθύμιο Παπαβλασόπουλο για την επιλογή του θέματος, την υποστήριξη και βοήθεια σε όλα τα στάδια εκπόνησης της εργασίας μου, ενώ νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω και τους διδάσκοντες καθηγητές μου και καθηγήτριές μου για τις πολύτιμες γνώσεις και εφόδια που μου μετέδωσαν όλον αυτόν τον καιρό. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την ηθική και υλική υποστήριξη σε όλα τα στάδια των σπουδών μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως συμβαίνει με όλα τα πολιτικά ρεύματα, έτσι και η ριζοσπαστική αριστερά θεωρείται ότι έχει μακρά ιστορία, με τον όρο αυτό να τροποποιείται στο πέρασμα του χρόνου, ανάλογα και με το περιβάλλον που επικράτησε στην εκάστοτε χώρα. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι η ριζοσπαστική αριστερά, σε σχέση με άλλα ριζοσπαστικά ρεύματα, όπως για παράδειγμα η ριζοσπαστική δεξιά, αποτελείται από ένα συνεκτικό θεωρητικό και ιδεολογικό πλαίσιο με ανάλογη πολιτική διάρκεια και πορεία. Εξίσου ενδιαφέρον είναι και το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος πολιτικός χώρος διακρίνεται από πλουραλισμό, συνεκτιμώντας το γεγονός ότι έχουν αναπτυχθεί στο πέρασμα του χρόνου, εκσυγχρονιστικές, ατομοκεντρικές, ουτοπιστικές, ρεαλιστικές, διεθνιστικές και εθνικιστικές ιδέες κτλ. (Bell,1996).

Είναι γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, το πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα, αλλά και σε ορισμένες άλλες χώρες της Ευρώπης, βρέθηκε αντιμέτωπο με ποικίλες μεταβολές, ιδίως μετά το 2009, όπου ξέσπασε η παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία δεν άργησε να εκδηλωθεί στην Ευρώπη, αλλά και στην Ελλάδα. Εξαιτίας των έντονων οικονομικών και κοινωνικών πιέσεων που δημιουργήθηκαν λόγω της εφαρμογής των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής, υπήρξαν έντονες αντιδράσεις, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα να περιοριστεί η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στο πολιτικό σύστημα, καθώς επίσης και να δημιουργηθούν νέοι πολιτικοί σχηματισμοί, στα πλαίσια της προσπάθειάς τους να εκφράσουν τις πολιτικές απόψεις και πεποιθήσεις των πολιτών. Στα πλαίσια αυτά, υπήρξε αποδυνάμωση των δύο πολιτικών σχηματισμών που διαδραμάτισαν κομβικό ρόλο κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης, με το ΠΑΣΟΚ μάλιστα να χάνει σημαντική πολιτική και εκλογική δυναμική από τις εκλογές του 2009 έως εκείνες του 2012. Ταυτόχρονα, τα κόμματα της αριστεράς, άρχισαν σχεδόν αμέσως να αυξάνουν την επιρροή τους στο κοινωνικό σύνολο, με την αλλαγή αυτή να αποτυπώνεται στην ανάδειξη του ΣΥΡΙΖΑ, σε δεύτερο κόμμα σε λιγότερο χρονικό διάστημα από μια τριετία από την προηγούμενη εκλογική αναμέτρηση και εν συνεχεία σε λιγότερο από τρία χρόνια κατάφερε να βρεθεί πρώτο στις εκλογές του Ιανουαρίου 2015 και να αποτελέσει το βασικό πόλο για την κυβερνητική συνεργασία των ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ..

Όσον αφορά την δομή της Πτυχιακής Εργασίας, αποτελείται από τρία κεφάλαια. Ειδικότερα, το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται γενικά στην έννοια της ριζοσπαστικής αριστεράς, όπου εξετάζονται τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα, ενώ διερευνάται αναλυτικά η έννοια της ριζοσπαστικής αριστεράς. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην εξέλιξη της ριζοσπαστικής αριστεράς

στην Ευρώπη, καθώς και στη σύγχρονη φάση της ριζοσπαστικής αριστεράς όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα. Εν συνεχεία, το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στον αριστερό ριζοσπαστισμό στην Ελλάδα. Αρχικά μελετάται η ριζοσπαστική αριστερά στην Ελλάδα, υπό το πρίσμα της κοινωνίας των πολιτών, ενώ στη συνέχεια παρουσιάζεται το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας καθώς και η δημιουργία και εξέλιξη του Συνασπισμού της Αριστεράς, της Οικολογίας και των Κοινωνικών Κινήσεων στον Συνασπισμό Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ). Επιπλέον, γίνεται αναφορά σε τρία ακόμη πολιτικά κόμματα, τα οποία διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών και συγκεκριμένα εξετάζεται το Μέτωπο Ευρωπαϊκής Ρεαλιστικής Ανυπακοής - ΜέΡΑ 25, η Λαϊκή Ενότητα, καθώς και η Πλεύση Ελευθερίας. Τέλος, γίνεται ξεχωριστή αναφορά στην σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του ριζοσπαστισμού και της νεολαίας στην Ελλάδα.

Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας επικεντρώνεται στην περαιτέρω εξέλιξη του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς-ΣΥΡΙΖΑ, όπου γίνεται μια αναφορά στην εκλογική και πολιτική ενίσχυση του ΣΥΡΙΖΑ, η οποία ήλθε μόλις η χώρα άρχισε να εφαρμόζει προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής. Ακόμη, παρουσιάζεται η περίοδος Διακυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ, υπό το πρίσμα της ριζοσπαστικής αριστεράς, ενώ τέλος περιγράφονται οι προκλήσεις με τις οποίες βρίσκεται αντιμέτωπος ο ΣΥΡΙΖΑ μετά τις εκλογές έως και σήμερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ριζοσπαστική αριστερά

1.1 Σύγχρονα κοινωνικά κινήματα

Αρχικά θα γίνει λόγος για την έννοια της συλλογικής δράσης, όπου πρόκειται για μια έννοια που έχει προσεγγιστεί με διαφορετικούς τρόπους και ορισμένες φορές αμφισβητείται. Σύμφωνα με τον M. Olson, η συλλογική δράση προκύπτει όταν υπάρχουν περιπτώσεις κοινών σκοποθεσιών, ενώ σύμφωνα με μια άλλη προσέγγιση για να ερμηνευθεί πλήρως η συλλογική δράση, θα πρέπει να οριοθετηθεί έναντι της ατομικής (Αλεξανδρόπουλος,2001). Τα σύγχρονα κινήματα συνδέονται στενά με την έννοια της παγκοσμιοποίησης, καθώς η μεταβίβαση της εξουσίας σε υπερεθνικά κέντρα λήψης αποφάσεων οδήγησε στην έξαρση των κινήματων αυτών. Προσεγγίζοντας τα κινήματα με όρους πολιτικούς, μπορεί να ειπωθεί ότι αποτελούν μια υποκειμενική έκφραση μιας αντικειμενικής παγκόσμιας αναγκαιότητας και συγκεκριμένα της ανάγκης για παρέμβαση εναντίον των καταστροφικών συνεπειών που προκύπτουν από την λειτουργία της παγκόσμιας αγοράς (Jonas,2010).

Σύμφωνα με τον Tilly (2004) τα κοινωνικά κινήματα αναδύονται ως αποτέλεσμα της σύζευξης των τριών ακόλουθων αλληλένδετων παραγόντων:

- Των παρατεταμένων διεκδικήσεων που απευθύνονται στις αρχές
- Των νεωτερικών συλλογικών δράσεων και τελετουργιών
- Των συλλογικών αποδείξεων αξιοσύνης, ενότητας, πολυάριθμου και αφοσίωσης (ΑΕΠΑ)

Περαιτέρω, όπως αναφέρει ο Neveu (2002), πολιτική διάσταση έχει ένα κίνημα το οποίο απευθύνεται στις αρχές, δηλαδή στην Κυβέρνηση, στην τοπική αυτοδιοίκηση, καθώς επίσης και σε τομείς της δημόσιας διοίκησης, έτσι ώστε να τις αναγκάσει μέσω κάποιας δημόσιας παρέμβασης να λάβουν θέση ως προς μια διεκδίκηση επιρρίπτοντας στις αρχές την ευθύνη για τα προβλήματα τα οποία βρίσκονται στην βάση της κινητοποίησης. Επιπροσθέτως, κατά μια άλλη άποψη, τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν μια ξεχωριστή κοινωνική διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την προσέγγιση των Della Porta & Diani (2006), τα κοινωνικά κινήματα συνιστούν μια διακριτή κοινωνική διαδικασία, μέσω της οποίας οι δρώντες που ασχολούνται με τη συλλογική δράση εμπλέκονται σε συγκρούσεις, όπου οι αντίπαλοι αυτών προσδιορίζονται με σαφήνεια, ενώ ταυτόχρονα συνδέονται με πυκνά άτυπα δίκτυα. Ακόμη, οι εμπλεκόμενοι αυτοί μοιράζονται μια διακριτή συλλογική ταυτότητα. Ως βασικό συστατικό των εναλλακτικών εγχειρημάτων θεωρείται η συλλογική ταυτότητα, η οποία περιλαμβάνει ένα

σύνολο από ιδέες, αντιλήψεις, καθώς και αξιακές δεσμεύσεις, όπως επίσης και συναισθηματικούς δεσμούς, τους οποίους μοιράζονται οι εμπλεκόμενοι με τα εν λόγω εγχειρήματα. Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί και στην έννοια της σύγκρουσης, όπου πρόκειται για «μια σχέση αντιπαράθεσης μεταξύ των δρώντων, οι οποίοι και αναζητούν έλεγχο του ίδιου διακυβεύματος», με τη σύγκρουση αυτή να μπορεί να είναι πολιτική, οικονομική, είτε πολιτιστική. Κατά τη διαδικασία αυτή, εφόσον τα αιτήματα των εμπλεκόμενων δεν ικανοποιηθούν, τότε αναμένεται να βλάψουν τα συμφέροντα της άλλης πλευράς (Touraine,1981).

Όπως υποστηρίζουν οι Touraine & Melucci (1989), μέσω των κοινωνικών κινημάτων μπορεί να υπάρξει παραγωγή εναλλακτικών νοημάτων, αναφορικά με τον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα, αναδεικνύουν τη σημασία συγκρότησης συλλογικών ταυτοτήτων, οι οποίες διαμορφώνονται στα πλαίσια άτυπων κοινωνικών δικτύων. Σύμφωνα λοιπόν με την προσέγγιση αυτή, τα κοινωνικά κινήματα συνιστούν κατά κάποιο τρόπο άτυπα κοινωνικά δίκτυα, τα οποία παρουσιάζουν «μεγάλη ρευστότητα» και μπορούν να αναδειχθούν στο προσκήνιο. Επιπρόσθετα, αναγκαία προϋπόθεση για την άσκηση κινηματικής δράσης είναι η ύπαρξη αλληλεγγύης, δηλαδή η δημιουργία «κοινωνικών σχέσεων» μέσω των οποίων συνδέονται και ταυτίζονται τα άτομα που ασχολούνται με τη δράση αυτή, όπως επίσης και η σύγκρουση, η οποία και περιλαμβάνει την «πάλη» μεταξύ δύο δρώντων, οι οποίοι μέσω της προσπάθειας που καταβάλλουν, αλλά και των σχετικών ενεργειών προσδιορίζουν μια ειδική αλληλεγγύη (Ψημίτης,2006).

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η κοινωνική αλλαγή που έλαβε χώρα στην Δυτική Ευρώπη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 είχε ως αποτέλεσμα να μετριαστούν οι παραδοσιακές κοινωνικές αντιθέσεις, οι οποίες συνδέονταν με την οικογένεια, καθώς και με τη θρησκεία. Αποτέλεσμα των αλλαγών αυτών ήταν να υπάρξει αύξηση των επιπέδων εξατομίκευσης, καθώς επίσης και κατάλυση των δομικών και πολιτιστικών δεσμών. Ωστόσο, η εν λόγω κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν νέες μορφές ελέγχου, με τα άτομα να εξαρτώνται από τα νέα είδη των συνθηκών, τα οποία οδηγούν σε συγκρούσεις μεγάλων ομάδων στη κοινωνία (Boudon,1976).

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι τα νέα κοινωνικά κινήματα διακρίνονται από έντονη ετερογένεια, με τα πλέον σημαντικά να είναι το οικολογικό, το κίνημα ειρήνης, καθώς επίσης και το κίνημα αλληλεγγύης που αφορά τον Τρίτο Κόσμο. Ακόμη, σημαντικό κίνημα θεωρείται το γυναικείο, όπως επίσης και το αυτόνομο κίνημα πόλεων. Παρά το γεγονός ότι τα κινήματα αυτά παρουσιάζουν σημαντική ετερογένεια, φαίνεται να έχουν ορισμένες κοινές κοινωνικές,

πολιτισμικές και κοινωνικές αντιθέσεις. Ουσιαστικά, τα κινήματα αυτά δημιουργούνται ως αποτέλεσμα των αντιπαραθέσεων των κοινωνικών ομάδων, τόσο για δομικούς, όσο και για πολιτισμικούς λόγους. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, για πρώτη φορά εκδηλώθηκε μια νέα δομική αντίθεση με τρόπο πολιτικό, η οποία συνδεόταν με το φοιτητικό κίνημα, καθώς και με τη «νέα αριστερά». Λόγω της αναταραχής που υπήρξε κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου υπήρξε μια ριζοσπαστική κριτική του οικονομικού συστήματος, της αστικής δημοκρατίας, καθώς επίσης και της αμερικανικής ηγεμονίας. Τα άτομα που συμμετείχαν στην αναταραχή αυτή στρέφονταν εναντίον των παραδοσιακών αυθεντιών, σε όλους τους τομείς δραστηριότητας, ζητώντας αυθεντική, συμμετοχική πολιτική, καθώς επίσης και αλληλεγγύη προς τον Τρίτο Κόσμο (Kitschelt, 1994).

Στα πλαίσια της μελέτης των κοινωνικών κινήματων, θα πρέπει να γίνει μια αναφορά στην έννοια της πολιτικής ευκαιρίας, όπου πρόκειται για σταθερές, αλλά όχι κατ' ανάγκη τυπικές ή μόνιμες διαστάσεις του πολιτικού περιβάλλοντος, μέσω των οποίων διαμορφώνονται σχετικά κίνητρα για συλλογική δράση. Τα εν λόγω κίνητρα επιδρούν στις προσδοκίες των ανθρώπων, σχετικά με επιτυχία ή αποτυχία. Μια πολιτική ευκαιρία διαμορφώνεται από πλήθος παραμέτρων, όπως είναι ο βαθμός στον οποίο το πολιτικό σύστημα και τα κέντρα λήψης αποφάσεων θεωρούνται «ανοιχτά» ή «κλειστά», καθώς επίσης και αν υπάρχουν «σύμμαχοι» στα κινήματα, αλλά και από την θεσμική δομή του κράτους, την ικανότητα να προβαίνει στην εφαρμογή των πολιτικών και τέλος από την δομή των κοινωνικών και πολιτικών συγκρούσεων που λαμβάνουν χώρα (McAdam, 1996).

Ιστορικά, η ανάπτυξη, καθώς και ο πολλαπλασιασμός των εναλλακτικών χώρων έχει συσχετισθεί με τη δομή της πολιτικής ευκαιρίας, καθώς επίσης και με την κρατική καταστολή των κινήματων. Ουσιαστικά, η μετάβαση από την δημόσια διαμαρτυρία στην ανάπτυξη εναλλακτικών εγχειρημάτων έλαβε χώρα σε χρονικές φάσεις κατά τις οποίες υπήρξε η αντίληψη κατά γενική ομολογία ότι η δημόσια διαμαρτυρία δεν ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική, ενώ ταυτόχρονα η «φωνή» των κινήματων βρίσκονταν στο περιθώριο της πολιτικής ζωής. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ανάπτυξης εναλλακτικών εγχειρημάτων και του τέλους ενός κύκλου διαμαρτυρίας, δηλαδή, μετά από έντονη κινηματική δράση, υπάρχει απομαζικοποίηση των κινητοποιήσεων, η οποία και οδηγεί σε απογοήτευση των συμμετεχόντων στην κινηματική αυτή δράση (Traugott, 1995).

Κοινωνικά Κινήματα και Αριστερά

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ιστορικά η αριστερά θεωρείται ως η πολιτική δύναμη της κοινωνικής αλλαγής, ενώ αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ακόμη και μετά το 1989, η αντίθεση

μεταξύ αριστεράς και δεξιάς δεν έχασε το νόημά της. Όπως υποστηρίζει ο Μπόμπιο (1996) ως σκληρός πυρήνας της αριστεράς είναι η απελευθέρωση του ανθρώπου από την άδικη και καταπιεστική εξουσία. Ήδη από τα κείμενα του Μαρξ τίθεται ως στρατηγικός στόχος της αριστεράς η οργάνωση αυθόρμητων αντιστάσεων προς την καπιταλιστική εξουσία, έχοντας ως στόχο την ανατροπή και την οικοδόμηση μιας διαφορετικού τύπου εξουσίας, όπου οι κοινωνικές δυνάμεις της εργασίας κατέχουν και ασκούν κάθε μορφή εκμετάλλευσης και εξουσίας. Εξαιτίας των διαφορετικών προσεγγίσεων και αντιλήψεων για τον τρόπο μετάβασης στην κοινωνική αλλαγή, δημιουργείται ένα πλουραλιστικό τοπίο της αριστεράς και έτσι διαπιστώνονται «πολλές αριστερές», έχοντας ως κοινή αφετηρία την μαρξική θεμελίωση και παράδοση (Μοσχονάς,2003). Οι διαφορετικές στρατηγικές που διαπιστώνονται είναι κατά βάση τρεις, η παραδοσιακή σοσιαλδημοκρατία, η οποία χαρακτηρίζεται από δεξιές παρεκκλίσεις του ρεφορμισμού και της αστικοποίησης, ο πολιτικός αναγωγισμός του κομμουνιστικού ρεύματος από τον Λένιν, καθώς και η διαλεκτική της οικονομικής αναγκαιότητας και πολιτικής δημιουργίας, που αναπτύχθηκε από τη Ρόζα Λούξεμπουργκ (Μόσχονας,2005).

1.2 Η έννοια της ριζοσπαστικής αριστεράς

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η έννοια της ριζοσπαστικής αριστεράς δεν μπορεί να προσδιοριστεί με σαφήνεια, καθώς εννοιολογικά δύναται να διαφοροποιείται στο πέρασμα του χρόνου, αλλά και ανάλογα με την χρονική στιγμή (Moschonas,2002). Ουσιαστικά, εξαιτίας σημαντικών πολιτικών εξελίξεων στο πέρασμα του χρόνου, ο αριστερός ριζοσπαστισμός είχε τη δυνατότητα να δομηθεί σε πολιτικό επίπεδο, παρόλο που δέχτηκε επιρροές από τον χαοτικό χαρακτήρα ιδεών και απόψεων (Θεοτοκάτου,2012).

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στην προώθηση τεσσάρων μεγάλων αλλαγών, οι οποίες έλαβαν χώρα στα πλαίσια της σοσιαλδημοκρατίας και συνοδεύτηκαν και από την ανάπτυξη των ανάλογων θεσμών. Ειδικότερα, οι αλλαγές αυτές αφορούσαν τον εκδημοκρατισμό, τον φιλελευθερισμό σε επίπεδο αξιών, όπου πρόκειται για τον πολιτισμικό φιλελευθερισμό σε σημερινούς όρους, την βελτίωση της εργατικής συνθήκης, όπως επίσης και την λήψη μέτρων άμεσης προστασίας, τα οποία αφορούν την προστασία των φτωχότερων-αδύνατων ομάδων του πληθυσμού. Τέλος, η τέταρτη αλλαγή αφορά την κοινωνική δικαιοσύνη, δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στην κοινωνική ισότητα, κάτι που μπορούσε να επιτευχθεί μέσω

εφαρμογής μέτρων αναδιανομής εισοδήματος, αλλά και μέσω της κατάργησης της άμεσης φορολογίας (Kagarlitsky,2000).

Οι ανωτέρω διεκδικήσεις, καθώς και ο σοσιαλισμός, σχετίζονται με μια πολιτική κουλτούρα, η οποία αφενός τις υποστήριζε, αφετέρου δε, έδινε νόημα στην ύπαρξη τους. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τέσσερις όψεις της κουλτούρας αυτής θεωρείται ότι είναι σημαντικές, με τις όψεις αυτές να αφορούν τον διεθνισμό, τον «εργατισμό», όπου πρόκειται για την ανάδειξη, αλλά και την εκπροσώπηση των συμφερόντων της εργατικής τάξης, δίνοντας παράλληλα έμφαση στο κεντρικό ιστορικό ρόλο που διαδραματίζουν οι προλετάριοι. Περαιτέρω, μια ακόμη όψη της κουλτούρας αυτής είναι ο «κρατισμός», όπου δίνεται έμφαση στον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η κεντρική πολιτική βαθμίδα, στα πλαίσια υλοποίησης αποφάσεων που έχουν κοινωνικό και οικονομικό περιεχόμενο. Τέλος, η τέταρτη βαθμίδα αφορά τον οικονομικό και τεχνολογικό εκσυγχρονισμό (Moschonas,2002). Με βάση τις ανωτέρω όψεις, διαμορφώνεται το κατάλληλο ιδεολογικό κλίμα, μέσω του οποίου προάγονται οι κεντρικοί στόχοι, που είναι ο εκδημοκρατισμός, ο φιλελευθερισμός, αλλά και η βελτίωση των εργατικών συνθηκών και η αναδιανομή του εισοδήματος, ενώ έως ένα βαθμό επηρεάζονται και τα μέσα επίτευξης των στόχων, όπως είναι η πολιτική συμμαχιών και η έμφαση σε εθνικές στρατηγικές (Kagarlitsky,2000).

1.3 Η εξέλιξη της ριζοσπαστικής αριστεράς στην Ευρώπη

Αρχικά, ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιστορική συμβολή που υπήρξε από την Διεθνή Εργατών (International Working Men's Association), η οποία έγινε γνωστή ως Α' Διεθνής (1864-1876). Ουσιαστικά, πρόκειται για τον πρώτο οργανισμό συντονισμού εργατικών και σοσιαλιστικών οργανώσεων, οι οποίες βρίσκονταν σε μια πρώιμη, κατά κάποιο τρόπο διαδικασία συγκρότησης, τόσο των δομών, όσο και της ιδεολογίας τους, ενώ ιδιαίτερα σημαντικό θεωρείται το γεγονός ότι για πρώτη φορά, επιβεβαιώθηκε με τρόπο συγκεκριμένο το αίτημα που αφορούσε την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας από την πλευρά του προλεταριάτου (Droz,1966). Κατά την διάρκεια της Α' Διεθνούς, φαίνεται να επικράτησαν τρεις κυρίαρχες τάσεις, με την πρώτη να περιλαμβάνει τον όρο κομμουνιστικός, ο οποίος και συνδέθηκε άμεσα με τον Μαρξ, η δεύτερη τάση συνδέθηκε με τον όρο κολλεκτιβιστικός, που είχε να κάνει με την

ομάδα του Μπακούνιν, ενώ η τρίτη τάση σχετιζόταν με τον σοσιαλισμό, όπου πρόκειται για μετριοπαθή τάση, έχοντας μικροαστικά χαρακτηριστικά.

Έπειτα από την διάλυση της Α' Διεθνούς, το εργατικό κίνημα γνώρισε μια περίοδο όπου αναπτύχθηκε με μεγάλη ταχύτητα σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, ενώ συνάμα δημιουργήθηκαν μεγάλα εθνικά κόμματα, ενώ υπήρξε και περαιτέρω διάδοση των ιδεών του Μαρξ. Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι κατά την διάρκεια του τελευταίου τετάρτου του 19^{ου} αιώνα, το προλεταριάτο μετατρέπεται βαθμιαία σε πολιτικό υποκείμενο. Την ίδια περίοδο, η έννοια της σοσιαλδημοκρατίας φαίνεται να αντικαθιστά τον κομμουνισμό, συνδεδεμένη περισσότερο με τον μαρξισμό (Moschonas,2002).

Έπειτα από την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, τα κόμματα τα οποία συνδέονταν με την αριστερά, έστω και έμμεσα επηρεάστηκαν καθοριστικά. Ταυτόχρονα, εξαιτίας της κατάστασης που διαμορφώθηκε, υπήρξε διαρκής άνοδος των ιδεών του νεοφιλελευθερισμού, ενώ παράλληλα υπήρξε πτώση των εκλογικών ποσοστών, αλλά και αποδυνάμωση των κομματικών οργανώσεων, με αποτέλεσμα να υπάρξει ευρύτερα αποδυνάμωση του χώρου της αριστεράς (Dunphy,2004).

Εξαιτίας της αποτυχίας που υπήρξε με τα καθεστώτα του υπαρκτού σοσιαλισμού, φαίνεται να υπήρξε και ραγδαία αλλαγή του αριστερού ριζοσπαστικού χώρου. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι κατά την διάρκεια του μεσοπολέμου και ιδίως κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, σημαίνων διακριτικό γνώρισμα της δομής του πολιτικού ανταγωνισμού συνιστά η επικράτηση των κομμουνιστικών κομμάτων επί του συνόλου, είτε η κυριαρχία του πεδίου στα πλαίσια της αριστεράς της σοσιαλδημοκρατίας. Ωστόσο, σήμερα, τα κομμουνιστικά κόμματα έχουν απολέσει τον έλεγχο του συνόλου του ριζοσπαστικού πεδίου, είτε το ελέγχουν ανεπαρκώς (Μοσχονάς,2013).

Λαμβάνοντας υπόψη την τυπολογία των κομματικών οργανώσεων και ιδεολογιών, η σύγχρονη ριζοσπαστική αριστερά εκφράζει μια νέα γενιά κομμάτων, η οποία παρουσιάζει σημαντικές διαφορές σε σχέση με τα ιστορικά κομμουνιστικά κόμματα. Ειδικότερα, η νέα ταυτότητα αυτών, περικλείει ορισμένα ισχυρά στοιχεία που προέρχονται από την ιδεολογία και την κουλτούρα των ιστορικών ρευμάτων, όπως είναι το λενινιστικό, το τροτσικιστικό, το αναρχοσυνδικαλιστικό, το μαοϊκό κτλ., καθώς επίσης και στοιχεία που προέρχονται από την σοσιαλδημοκρατική παράδοση, την πολιτική οικολογία, τα κινήματα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση και στον λαϊκισμό. Ουσιαστικά, στο πέρας του χρόνου διαμορφώθηκε μια νέα ιδεολογική, προγραμματική και οργανωτική ισορροπία, η οποία χαρακτηρίζονταν από την υποχώρηση της κλασικής, είτε αυτή αφορά την λενινιστική και σταλινική κομμουνιστική

παράδοση, αλλά και την ευρωκομμουνιστική παράδοση. Ενδιαφέρον έχει και η προσέγγιση που γίνεται από τον Βρετανό Έρικ Χομπσμπάουμ, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο σημερινός ριζοσπαστικός χώρος συνιστά σε μεγάλο βαθμό έναν «μετα-κομμουνιστικό χώρο», παρά το γεγονός ότι πολλά από τα κόμματα που το συνθέτουν διατηρούν την κομμουνιστική τους ταυτότητα (Lazar,1992).

1.4 Η σύγχρονη φάση της ριζοσπαστικής αριστεράς

Εξαιτίας της εμφάνισης και ανάπτυξης των «νέων κοινωνικών κινημάτων», καθώς επίσης και λόγω του νεοφιλελευθερισμού, αλλά και της κρίσης, καθώς και λόγω της πτώσης του κομμουνισμού, διαμορφώθηκε η τρίτη φάση ανάπτυξης της ριζοσπαστικής αριστεράς. Ενδιαφέρον έχουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που παρουσιάζει ο νέος αριστερός ριζοσπαστικός χώρος, ο οποίος μπορεί να διακριθεί από τον αντι-νέο-φιλελευθερισμό, καθώς επίσης και από την κριτική που γίνεται απέναντι στην ευρωπαϊκή ενοποίηση, όπως και από τον πολιτισμικό φιλελευθερισμό, τον αριστερό κενσκιανισμό, αλλά και τον διεθνιστικό προσανατολισμό (Μοσχονάς,2013).

Πιο αναλυτικά, από τα πλέον σημαντικά στοιχεία, το οποίο μπορεί και προσδίδει ιδεολογική και συνάμα προγραμματική συνοχή αποτελεί ο αντι-νέο-φιλελευθερισμός, λαμβάνοντας υπόψη ότι η νέα ριζοσπαστική αριστερά αναπτύχθηκε κατά την περίοδο όπου κυριαρχούσαν νεοφιλελεύθερες ιδέες, καθώς επίσης και η «νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση». Ουσιαστικά, σε εκλογικό επίπεδο, η ριζοσπαστική αριστερά, οφείλει σε μεγάλο βαθμό την εκλογική της σταθεροποίηση στην ανάδειξη των αρνητικών επιπτώσεων που προκύπτουν από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η ριζοσπαστική αριστερά, έχει επιδείξει μικρό ενδιαφέρον για τον ρόλο που δύναται να διαδραματίσει το κράτος στη σύγχρονη εποχή, με το ενδιαφέρον αυτό μάλιστα να θεωρείται ότι είναι αποσπασματικό. Παράλληλα, χαρακτηριστικό των πολιτικών της ριζοσπαστικής αριστεράς, αποτελεί η διαρκής υπεράσπιση του δημοσίου τομέα, καθώς επίσης και η βίαιη κριτική εναντίον των ιδιωτικοποιήσεων. Η συμπεριφορά αυτή της ριζοσπαστικής αριστεράς συνδέεται με την βαθιά κρίση με την οποία βρέθηκε αντιμέτωπο το κρατικοκεντρικό μοντέλο, η οποία προήλθε εξαιτίας της πτώσης του υπαρκτού σοσιαλισμού, καθώς και εξαιτίας της περαιτέρω ενίσχυσης των μειοψηφικών τάσεων, όπως για παράδειγμα είναι το τροσκιστικό και μαοϊκό ρεύμα, είτε των τάσεων που έχουν έναν περισσότερο κινηματικό-ελευθεριακό προσανατολισμό εντός της

ριζοσπαστικής αριστεράς. Οι τάσεις αυτές που αναφέρθηκαν εξαιτίας της παραδοσιακής τους φυσιογνωμίας που χαρακτηρίζονταν από καταγγελτικό ύφος, αλλά και εξαιτίας της αντικρατικής τους προσέγγισης, αλλά και λόγω της αδιαφορίας απέναντι στους θεσμούς, οδήγησαν στην διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης διατύπωσης πολιτικής που αφορά τις δημόσιες εξουσίες, είτε αυτές είναι εθνικές, είτε ευρωπαϊκές, αλλά και ευρύτερα για τους θεσμούς. Ωστόσο, κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών εξαιτίας της έντονης διεθνούς οικονομικής κρίσης, ενισχύθηκε σε μεγάλο βαθμό η τάση επιστροφής των κομμάτων της ριζοσπαστικής αριστεράς σε κρατοκεντρικά πολιτικά μοτίβα.

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στην κριτική που γίνεται απέναντι στην ευρωπαϊκή ενοποίηση από τους πολιτικούς σχηματισμούς της ριζοσπαστικής αριστεράς. Ωστόσο, η κριτική αυτή δεν αποτελεί ένα νέο χαρακτηριστικό, αλλά μια πρακτική που λαμβάνει χώρα από την δεκαετία του 1950, από το σύνολο των κομμάτων της «κομμουνιστικής οικογένειας». Κατά την διάρκεια της περιόδου 1985-1999, όπου στην Ευρώπη έλαβε χώρα σειρά μεταρρυθμίσεων, υπήρξε έντονο ενδιαφέρον από την ριζοσπαστική αριστερά για την αναβάθμιση του «ευρωπαϊκού ζητήματος». Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η κριτική στάση απέναντι στους θεσμούς και στον τρόπο λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνιστά στοιχείο συνοχής για τα περισσότερα κόμματα που εντάσσονται στον χώρο της ριζοσπαστικής αριστεράς, ενώ παράλληλα αποτελεί στοιχείο που ενισχύει την περαιτέρω διαίρεση, κατάτμηση και αύξηση των επιπέδων ετερογένειας. Ουσιαστικά, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχετικά με την ριζοσπαστική αριστερά, διακρίνονται δύο βασικές τάσεις, με την πρώτη να αφορά την ευρωκριτική και την δεύτερη να είναι σκληρά ευρωσκεπτικιστική.

Η ευρωκριτική στάση φαίνεται να υιοθετείται από μεγάλο αριθμό πολιτικών κομμάτων της ριζοσπαστικής αριστεράς, με τα κόμματα αυτά να εντάσσονται στο Κόμμα της Ευρωπαϊκής Αριστεράς, αποτελώντας την πλειοψηφία της ομάδας «Ενωμένη Ευρωπαϊκή Ιστορία-Βόρεια Πράσινη Αριστερά (GUE-NGL)». Τα κόμματα αυτά και τα στελέχη αυτών, υποστηρίζουν την περαιτέρω εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, δίνοντας έμφαση και σε επιμέρους τομείς. Από τους πλέον γνωστούς εκπροσώπους του εν λόγω ρεύματος είναι το γερμανικό κόμμα (Die Linke), το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα, ο ελληνικός ΣΥΡΙΖΑ, η ισπανική «Ενωμένη Αριστερά» κτλ. Από την άλλη, μπορεί να διακριθεί ένας σκληρός πυρήνας με ευρωσκεπτικιστικά κόμματα, όπως είναι το ΚΚΕ, το Κομμουνιστικό Κόμμα Πορτογαλίας, το ιδιαίτερος ισχυρό Κομμουνιστικό Κόμμα Βοημίας και Μοραβίας (Τσεχία), με τα κόμματα αυτά να αποτελούν κατά κάποιο τρόπο συνέχεια του ιστορικού κομμουνιστικού αντιευρωπαϊσμού. Ακόμη, θα πρέπει να τονιστεί ότι μια ακόμη κατηγορία ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων που

εντάσσονται στην ριζοσπαστική αριστερά είναι η κίνηση της «Ευρωπαϊκής Αντι-καπιταλιστικής Αριστεράς», όπου κυρίαρχη είναι η επιρροή από την Γαλλία, το ολλανδικό Σοσιαλιστικό Κόμμα¹, το οποίο επιδιώκει να υπάρξει «λιγότερη Ευρώπη», καθώς επίσης και τα σκανδιναβικά κόμματα της αριστεράς, τα οποία διακρίνονται διαχρονικά από έντονο ευρωσκεπτικισμό.

Όσον αφορά τον πολιτισμικό φιλελευθερισμό, αλλά και οι πολυπολιτισμικές επεξεργασίες, δύναται να αποτελέσουν το τρίτο κοινό στοιχείο το οποίο προάγει την περαιτέρω ιδεολογική συνοχή εντός της ριζοσπαστικής αριστεράς. Ήδη από την δεκαετία του 1960 και του 1970, η σύγχρονη ριζοσπαστική αριστερά προάγει τις έννοιες του φεμινισμού, της οικολογίας, των δικαιωμάτων, του πολυπολιτισμού, της μετανάστευσης, των κινημάτων, της συμμετοχικής δημοκρατίας, καθώς επίσης και του αντι-ιμπεριαλισμού.

Περαιτέρω, σχετικά με τον αριστερό κεϋνσιανισμό, είναι γεγονός ότι τα κόμματα της ριζοσπαστικής αριστεράς μέσω των απόψεών τους, φαίνεται ότι προσεγγίζουν τον λόγο της παλαιάς κεϋνσιανής Σοσιαλδημοκρατίας. Θα πρέπει να τονιστεί ότι οι περισσότερες τάσεις της ριζοσπαστικής αριστεράς, προτείνουν, όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο οικονομικές πολιτικές που εμπνέονται από τον κεϋνσιανισμό, ενώ τα περισσότερα κόμματα που ανήκουν στο Κόμμα της Ευρωπαϊκής Αριστεράς, περικλείουν στις πολιτικές τους στοιχεία σοσιαλδημοκρατικού μεταρρυθμισμού (Heine,2009).

Ακόμη, όσον αφορά τον διεθνιστικό προσανατολισμό, πρόκειται για την τάση συμμετοχής σε διεθνή δίκτυα, όπως για παράδειγμα είναι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ, είτε το Ευρωπαϊκό Αριστερό Κόμμα (ΚΕΑ), η οποία στην περίπτωση αυτή θεωρείται ότι είναι ισχυρή και συνδέεται με τις διεθνείς και υπερεθνικές διαστάσεις του πολιτικού γίνεσθαι, όπως είναι για παράδειγμα η παγκοσμιοποίηση, ο ιμπεριαλισμός κτλ. Εξαιτίας του ότι παλαιότερα επικράτησε ο διεθνισμός από την Σοβιετική Ένωση, διακρίνεται μια ισχυρή τάση αυτονομίας των εθνικών κομμάτων. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η ριζοσπαστική αριστερά θεωρείται ότι αποτελεί μια αδύναμη πολιτική και ιδεολογική τάση, καθώς παρουσιάζει έντονο πλουραλισμό, αλλά και μεγάλες εσωτερικές διαιρέσεις. Στις περιπτώσεις όπου μια παράταξη παρουσιάζει χαμηλό δείκτη συνοχής, τότε υπάρχει υψηλός κίνδυνος περιθωριοποίησης (Θεοτοκάτου,2012).

---

¹Θα πρέπει να τονιστεί ότι το Ολλανδικό Σοσιαλιστικό Κόμμα υποστηρίζει πολιτικές και δράσεις, οι οποίες μπορεί να ειπωθεί ότι διακρίνονται από στοιχεία ήπιου εθνοκεντρισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Αριστερός Ριζοσπαστισμός στην Ελλάδα

2.1 Η ριζοσπαστική αριστερά στην Ελλάδα και η κοινωνία των πολιτών

Είναι γεγονός ότι η ιστορία της ελληνικής ριζοσπαστικής αριστεράς χαρακτηρίζεται από σημαντικά γεγονότα, όπως ήταν η διαίρεση που υπήρξε εντός του ΚΚΕ το 1968, όπου οδήγησε στο ΚΚΕ-εσωτερικού. Ουσιαστικά, η διαίρεση αυτή σχετίζεται με την διαφορετική πολιτική που ακολουθήθηκε από τους αξιωματούχους των κομμάτων που λειτουργούσαν παράνομα στην Ελλάδα και από εκείνους που βρίσκονταν σε εξορία στην Ανατολική Ευρώπη, τόσο πριν, όσο και κατά την διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας (Tsakatika & Eleftheriou, 2013). Ειδικότερα, οι πρώτοι τάσσονταν υπέρ μιας ανοιχτής κομματικής οργάνωσης που θα στηρίζονταν σε έναν ευρύ πολιτικό συνασπισμό, ο οποίος θα επεκτεινόταν πέρα από τους κομμουνιστικές δυνάμεις, ενώ σύμφωνα με την δεύτερη προσέγγιση, δινόταν έμφαση στην διατήρηση των μαρξιστικών-λενινιστικών χαρακτηριστικών του κόμματος. Ουσιαστικά, η διάσπαση αυτή του ΚΚΕ τελείωσε έπειτα από την εισβολή της Σοβιετικής Ένωσης στην Πράγα τον Αύγουστο του 1968, καθώς οι εσωτερικοί αξιωματούχοι υιοθέτησαν κριτική στάση έναντι της εισβολής, ενώ αντίστοιχα, οι αξιωματούχοι του ΚΚΕ παρέμειναν πιστοί στα όσο πρέσβευε η Μόσχα (Clogg, 1987).

Έπειτα από την αποκατάσταση της δημοκρατίας, το 1974, το ΚΚΕ και το ΚΚΕ εσωτερικού ακολούθησαν δύο διαφορετικές πολιτικές τροχιές, με το πρώτο να είναι περισσότερο επιτυχημένο ως προς τα εκλογικά ποσοστά που κατάφερε να αποσπάσει από το εκλογικό σώμα. Ωστόσο, οι δυνάμεις αυτές επανενώθηκαν το 1988, με τις διεθνείς, αλλά και τις εθνικές εξελίξεις να συμβάλλουν προς την κατεύθυνση αυτή. Εξαιτίας της πολιτικής που ακολούθησε ο Γκορμπατσόφ, ένα μεγάλο τμήμα των ηγετών του ΚΚΕ αναζητούσε μια νέα κατεύθυνση, όπου περιελάμβανε τον εσωτερικό εκδημοκρατισμό, την ανανέωση μέσω προγραμματισμού, καθώς επίσης και την προσέγγιση νέων θεμάτων, όπως είναι η ισότητα και το περιβάλλον. Από την άλλη, στην Ελλάδα, το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ), φάνταζε ως «αντίπαλος» της αριστεράς, Ο πρωθυπουργός της χώρας Ανδρέας Παπανδρέου καθώς και οι βασικοί του συνεργάτες, κατηγορήθηκαν για σκάνδαλο το οποίο αφορούσε την χρηματοδότηση από παράνομες πηγές, ενώ παράλληλα ανακαλύφθηκαν εκτεταμένοι δεσμοί μεταξύ των επιχειρηματικών και πολιτικών συμφερόντων, που αναπτύχθηκαν κατά την διάρκεια της οκταετούς παραμονής του στην εξουσία. Η ηγεσία και από τις δύο πλευρές των κομμάτων της ριζοσπαστικής αριστεράς, διαπίστωσε μια ευκαιρία για την ανάπτυξη συνεργασίας έναντι του

«κοινού εχθρού», ο οποίος βρίσκονταν την ίδια περίοδο σε στιγμή μεγάλης αδυναμίας. Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι στελέχη και των δύο κομμάτων θεωρούσαν ότι το ΠΑΣΟΚ αποτελούσε τον βασικό «δικαιούχο» της ριζοσπαστικοποίησης έπειτα από το 1974, καθώς επίσης και την κοινωνική βάση και πολιτική παράδοση της αριστεράς (Doukas,1991).

Οι προαναφερθείσες συνθήκες είχαν ως απόρροια την δημιουργία του εκλογικού σχηματισμού «Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου», ο οποίος και διεκδίκησε την ψήφο του εκλογικού σώματος τρεις φορές, τον Ιούνιο του 1989, αλλά και τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, όπως και στην εκλογική αναμέτρηση του 1990. Την ίδια χρονική στιγμή, εκτυλίχθηκε μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πολιτική συγκυβέρνηση, όπου το ΚΚΕ συνεργάστηκε με το κεντροδεξιό κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, υπό την Πρωθυπουργία του Τζαννή Τζαννετάκη, με κεντρικό σκοπό της Κυβέρνησης αυτής να παραπέμψει σε δίκη τον πρώην Πρωθυπουργό, ενώ επιδίωξη της αριστεράς ήταν το ΠΑΣΟΚ να μην είναι σε θέση να σχηματίζει μονοκομματικές Κυβερνήσεις (Pridham & Verney,1991).

Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η στρατηγική αυτή που ακολουθήθηκε ήταν καταστροφική για το σύνολο των κομμάτων της ριζοσπαστικής αριστεράς, αλλά κυρίως για το μεγαλύτερο κόμμα που ήταν το ΚΚΕ. Ειδικότερα, χαρακτηριστικό της εποχής ήταν η διαίρεση μεταξύ αριστεράς και δεξιάς, η οποία παρέπεμπε στα γεγονότα του εμφυλίου (1946-1949) και παρέμενε βαθιά ενσωματωμένη στην ελληνική πολιτική κουλτούρα. Ακόμη, οι ψηφοφόροι της αριστεράς δεν εκτίμησαν την απόφαση των ηγετών των αριστερών κομμάτων να συμμετέχουν στην κυβερνητική συνεργασία. Παράλληλα, δεν θα πρέπει να παραλειφθεί το γεγονός ότι ο στόχος που είχε τεθεί από την Κυβέρνηση Τζαννετάκη δεν επετεύχθη. Έπειτα από την εκλογική αναμέτρηση που διεξήχθη το 1990 και την πτώση του ποσοστού των κομμάτων της αριστεράς, σχηματίστηκε μονοκομματική Κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, ενώ το ΚΚΕ αποσύρθηκε από τον συνασπισμό και «έχασε» περίπου το 40% των στελεχών του, έπειτα από διάσπαση που έλαβε χώρα στο 13^ο Συνέδριο του κόμματος, τον Φεβρουάριο του 1991. Από τη μία η συγκυβέρνηση με την Νέα Δημοκρατία και από την άλλη, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, είχαν ως αποτέλεσμα η ριζοσπαστική αριστερά να βρεθεί αντιμέτωπη με κρίση ταυτότητας.

Καθ' όλη την δεκαετία του 1980, αλλά και στις αρχές της δεκαετίας του 1990, τα δύο κόμματα της ριζοσπαστικής αριστεράς, συμμετείχαν συχνά στα διευθυντικά όργανα των επίσημων συνδικαλιστικών οργανώσεων. Ακόμη, τα δύο κόμματα συνεργάστηκαν ανοιχτά με το ΠΑΣΟΚ σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ενώ φαίνεται να έθεταν σε δεύτερη μοίρα τις σχέσεις τους με την κοινωνία (Tsakatika & Eleftheriou,2013).

Στα υπό εξέταση πολιτικά κόμματα που ακολουθούν σημαντικά δεδομένα για την κατάταξη και ταξινόμηση των κομμάτων στην ευρύτερη οικογένεια της ριζοσπαστικής αριστεράς αντλήθηκαν από υπάρχοντα dataset που χρησιμοποιούνται για την εκλογική κοινωνιολογία (Kostoroulou, 2020, Tsatsanis & Teperoglou, 2016). Με βάση αυτά τα πορίσματα κατατάσσονται εντός της ίδιας οικογένειας κόμματα που αναπτύσσουν διαφορετικές ιδεολογικές και οργανωτικές στρατηγικές, ωστόσο διατηρούν κάποια σημαντικά κοινά γνωρίσματα, τα οποία θα αναλυθούν στη συνέχεια.

2.2 Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος

Το ελληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα, αποτελείται από τους βασικούς «θεματοφύλακες» της σοβιετικής πολιτικής και ιδεολογικής παράδοσης στον ευρωπαϊκό χώρο. Το κόμμα κατάφερε να ξεπεράσει την διάσπαση του 1991, και παράλληλα πέτυχε την πολιτική του επιβίωση κινητοποιώντας βασικούς πολιτικούς και ιδεολογικούς πόρους από την πολιτική του παράδοση, συμμετέχοντας κατά κάποιο τρόπο σε μια διαδικασία που μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολιτική «αναθεώρηση». Περαιτέρω, τα στελέχη του ΚΚΕ, θεωρούσαν ότι κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1990, το πολιτικό περιβάλλον ήταν ιδιαίτερος εχθρικό απέναντι στο ΚΚΕ και έτσι προέβησαν στην εφαρμογή μιας πολιτικής που ήταν ιδιαίτερα εσωστρεφής και ταυτόχρονα επιθετική, έχοντας ως βασική στόχευση την διαμόρφωση μιας συνεκτικής εκλογικής βάσης.

Όπως υποστήριζε η ηγεσία του κόμματος, κατά την περίοδο εκείνη, η συνοχή αυτή θα μπορούσε να διασφαλίσει την επιβίωση του κόμματος. Παράλληλα, θα πρέπει να επισημανθεί ότι βασικό προγραμματικό χαρακτηριστικό του ΚΚΕ ήταν η επιδίωξη ενός αντιμονοπωλιακού δημοκρατικού «μετώπου πάλης», ουσιαστικά ενός κοινωνικού συνασπισμού που αποτελεί την προϋπόθεση για την οικοδόμηση ενός πολιτικού μετώπου, το οποίο προορίζεται να λειτουργήσει ως το πρώτο στάδιο που θα οδηγήσει στην μετάβαση στον σοσιαλισμό. Επίσης, ο ρόλος του ΚΚΕ έγκειται στην διαμόρφωση ισχυρών δεσμών με την εργατική τάξη, καθώς και με τα άλλα «λαϊκά στρώματα», όπως ήταν για παράδειγμα οι φτωχοί αγρότες και τα κοινωνικά στρώματα που διαβιούν στα αστικά κέντρα και δέχονται κατά κάποιο τρόπο κοινωνική καταπίεση. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, επιδίωκε να κατευθύνει τις κοινωνικές αυτές δυνάμεις προς την εκπλήρωση της σοσιαλιστικής προοπτικής (ΚΚΕ, 1996).

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στον τρόπο λειτουργίας του ΚΚΕ, που ως μαρξιστικό-λενινιστικό πολιτικό κόμμα, εφαρμόζει ένα αυστηρό καθεστώς, το οποίο και προσδιορίζει την

εσωτερική του λειτουργία. Καθοριστικό θεωρείται το Καταστατικό το οποίο και εγκρίθηκε από το 15^ο Συνέδριο του κόμματος, για την περαιτέρω ανάπτυξη του κόμματος. Στο άρθρο 9 του συγκεκριμένου καταστατικού προσδιορίζονται ότι ο «δημοκρατικός συγκεντρωτισμός» αποτελεί την βασική αρχή του κόμματος, ενώ η κεντρική αρχιτεκτονική του κόμματος, προσδιορίζεται σε «βάση παραγωγής» ή «εδαφική βάση», τονίζοντας τον ηγετικό ρόλο που διαδραματίζει η Κεντρική Επιτροπή και το Πολιτικό Γραφείο, μέσω των οποίων επιβάλλονταν η δημιουργία «έκτακτων κομματικών ομάδων», οι οποίες και διαμορφώνονταν στην κοινωνία των πολιτών. Στόχος του ΚΚΕ ήταν να μπορέσει να ενοποιήσει μια συγκεντρωτική και αυστηρά ελεγχόμενη οργάνωση από πάνω προς τα κάτω, εντός του κόμματος, έτσι ώστε να μπορεί να κινητοποιεί τα μέλη του έχοντας σημαντικά μεγάλη αποφασιστικότητα. Ταυτόχρονα, ο φανατισμός δεν ήταν ανοιχτός από την ηγεσία του κόμματος, λαμβάνοντας υπόψη το εύρος των προβλημάτων που δύναται να δημιουργήσει. Αξιοσημείωτο δε, είναι το γεγονός ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1990, το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας εκτιμάται ότι είχε περίπου 40.000 μέλη, ενώ σημαίνοντα ρόλο διαδραμάτιζε η ισχυρή παρουσία σε επίπεδα νεολαίας του κόμματος, μέσω της ΚΝΕ, γεγονός που συνέβαλε στην ενίσχυση του ρόλου του κόμματος σε διαδηλώσεις κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών. Ακόμη, η πολιτική δράση του κόμματος επικεντρώθηκε κυρίως στις δράσεις μέσω των συνδικάτων, καθώς και στις δράσεις που λαμβάνουν χώρα στους χώρους εργασίας. Ουσιαστικά, η φιλοσοφία αυτή είχε ως αποτέλεσμα τα στελέχη του κόμματος να εκπαιδεύονταν για να γίνουν ηγέτες συνδικάτων ή λειτουργοί, παρά δημόσιοι αξιωματούχοι (Bithimitris,2008).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, ιδιαίτερα σημαντική εξέλιξη που αφορά το ΚΚΕ ήταν η δημιουργία του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου (ΠΑΜΕ), η ίδρυση του οποίου φαίνεται να βρήκε πρόσφορο έδαφος, εξαιτίας της αύξησης του αριθμού των επισφαλών εργαζομένων, ιδίως μεταξύ των νέων (Kretsos,2011). Η πολιτική ρητορική που είχε αναπτύξει το ΚΚΕ αποσκοπούσε σε μεγάλες συνδικαλιστικές και μη κοινωνικές ομάδες, ωστόσο, η ίδρυση νέων κομματικών πυρήνων σε νέου τύπου εργασιακούς χώρους θεωρούνταν ότι ήταν δύσκολη διαδικασία. Επιπροσθέτως, την ίδια περίοδο, η κυριαρχία της ΓΣΕΕ από τις κυριότερες πολιτικές δυνάμεις δυσκόλευε το ΚΚΕ να ακολουθήσει τις δικές του αμφιλεγόμενες πολιτικές πρακτικές και έτσι δυσχεραίνονταν η επίτευξη των πολιτικών στόχων του κόμματος. Στο καταστατικό του, το ΠΑΜΕ περιγράφονταν ως «ένα ανοιχτό, ευρύ, ενωτικό, δημοκρατικό συνδικαλιστικό μέτωπο εργαζομένων, το οποίο είχε ως στόχο να προσελκύσει τις περισσότερο «πολεμικές» δυνάμεις του συνδικαλιστικού κινήματος.

Ουσιαστικά, σε πρακτικό επίπεδο το ΠΑΜΕ συνιστά μια δομή που έχει ως στόχο να συντονίζει τις δραστηριότητες των συνδικαλιστικών οργανώσεων που ελέγχονται από τα μέλη του ΚΚΕ, καθώς και από στελέχη τα οποία δεν συνδέονται με κάποιο θεσμικό τρόπο με το ίδιο το κόμμα. Παρόλο που τα κορυφαία στελέχη του ΠΑΜΕ είναι επίσης και μέλη του ΚΚΕ, υπήρξαν και ορισμένα στελέχη τα οποία δεν ήταν εγγεγραμμένα στο ΚΚΕ, αλλά συμμετείχαν στο ΠΑΜΕ ως «σύμμαχοι». Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος επιδίωκε να δημιουργήσει μια οργάνωση οιονεί συνδικαλιστικών οργανώσεων, η οποία ελέγχεται από το κόμμα, έχοντας κεντρική δομή, αλλά χρησιμοποιώντας μια περισσότερο «χαλαρή» πολιτική προσέλευσης των συμμετεχόντων. Παρά το γεγονός ότι το ΚΚΕ προσπαθούσε να διακρίνει τις δικές του πρωτοβουλίες από την δραστηριότητα του ΠΑΜΕ, οι πολιτικές θέσεις που εκφράζονταν ήταν σχεδόν πανομοιότυπες, ενώ πολλοί από τους συνδικαλιστές που ήταν στελέχη του ΠΑΜΕ ήταν παρόντες και σε πορείες ή διαδηλώσεις που διοργάνωνε το ΚΚΕ. Ταυτόχρονα, τα συλλογικά όργανα και οι γραμματείες του ΠΑΜΕ βρίσκονταν σε αραστή συνεργασία με τα αντίστοιχα τμήματα της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, δίνοντας έμφαση στην ανάπτυξη συνεργασίας που αφορά την διαμόρφωση και τεκμηρίωση των πολιτικών θέσεων του κόμματος. Σε χρονικό διάστημα πέντε ετών, το ΠΑΜΕ κατάφερε να εδραιώσει την παρουσία του σε πλήθος συνδικάτων, με την «δύναμη» του ΠΑΜΕ να προέρχεται από τους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα και κυρίως τους εργαζόμενους του κατασκευαστικού τομέα, τους λιμενικούς, τους εργαζόμενους στον κλάδο της υφαντουργίας, τους καλλιτέχνες, τους τυπογράφους, το νοσοκομειακό προσωπικό, καθώς επίσης και τους υπαλλήλους των φαρμακευτικών εταιρειών.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στο γεγονός ότι το ΠΑΜΕ, όταν δεν μπορούσε να ελέγχει τα συνδικάτα, είτε επειδή οι «δυνάμεις» του ήταν περιορισμένες σε χώρους εργασίας, τα μέλη του ΚΚΕ προχωρούσαν στον σχηματισμό «μαχητικών επιτροπών». Η δυναμική που ανέπτυξε το ΠΑΜΕ αποτυπώνεται και από την αύξηση των ωρών απεργίας, που από 384 έγιναν 672 ετησίως, κατά την διάρκεια της περιόδου 2000-2007 (Bithimitris,2008). Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το ΠΑΜΕ χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να κινητοποιήσει τα μέλη του για ζητήματα τα οποία δεν σχετίζονται με τους μισθούς και ευρύτερα με τα εργασιακά θέματα. Για παράδειγμα, το ΠΑΜΕ επιχείρησε να προβεί σε κινητοποίηση των μελών του, μέσω της κήρυξης 24ωρης γενικής απεργίας, με αντικείμενο την διαμαρτυρία για τον πόλεμο του Ιράκ. Αξιοσημείωτο δε, είναι το γεγονός ότι το ΠΑΜΕ κινητοποιεί τους οπαδούς του για να υποστηρίξει το ΚΚΕ κατά την διάρκεια των εκλογικών αναμετρήσεων, από το οποίο επιλέγονται και πολλά στελέχη, προκειμένου να είναι υποψήφιοι βουλευτές, νομάρχες, δήμαρχοι, τοπικοί σύμβουλοι κτλ. Η πολιτική του ΠΑΜΕ φαίνεται να αξιολογήθηκε θετικά κάτι που αποτυπώθηκε

και στο αυξημένο ποσοστό ψήφων που έλαβε το ΚΚΕ στις εκλογές του 2007 (Tsakatika & Eleftheriou,2013).

2.3 Ο Συνασπισμός της Αριστεράς, της Οικολογίας και των Κοινωνικών Κινημάτων & ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ)

Όπως έχει ήδη αναφερθεί ο Συνασπισμός της Αριστεράς ιδρύθηκε το 1992 ως ένα πλουραλιστικό αριστερό κόμμα δημοκρατικού σοσιαλισμού, το οποίο δεν εντάσσονταν στην κατηγορία των «ορθόδοξων κομμουνιστικών», αλλά ούτε και στα σοσιαλδημοκρατικού τύπου, υποστηρίζοντας μια μικτή οικονομία και εστιάζοντας κυρίως σε «νέα ζητήματα», ιδίως στον φεμινισμό, τα δημοκρατικά δικαιώματα, αλλά και σε ζητήματα που άπτονται της προστασίας του περιβάλλοντος (Kalyvas & Marantzidis,2002). Ο αρχικός πυρήνας του Συνασπισμού αποτελούνταν από στελέχη των οποίων η πολιτική προέλευση ήταν από το κόμμα της Ελληνικής Αριστεράς, το οποίο ιδρύθηκε το 1987, έπειτα από την απόφαση που ελήφθη από την ηγεσία του ΚΚΕ-εσωτερικού για την διάλυση του κόμματος. Ακόμη, στον ιδρυτικό πυρήνα του κόμματος περιλαμβάνονταν και ένας μεγάλος αριθμός αντιφρονούντων, οι οποίοι και αποχώρησαν από το ΚΚΕ το 1991, ενώ συμμετείχε και μικρός αριθμός ατόμων, τα οποία προέρχονταν από την αριστερή σοσιαλδημοκρατία, την οικολογία και την εξωκοινοβουλευτική αριστερά, αλλά και διάφοροι άλλοι ανεξάρτητοι.

Σύμφωνα με το ιδρυτικό έγγραφο του κόμματος, το κόμμα απευθύνονταν «σε άνδρες και γυναίκες της εργασίας και του πολιτισμού, τους νέους και τους αποκλεισμένους». Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι ταξική, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι το Συνασπισμός παρουσιάστηκε ως ένα κόμμα κατά την διάρκεια του 1990, το οποίο στόχευε να είναι παρόν στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας. Ακόμη, δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι υπήρχε μια ρητή έκκληση προς τις ομάδες που επηρεάζονται από την ανισότητα των φύλων και την περιβαλλοντική υποβάθμιση (SYN,1992). Πρακτικά, το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων του εν λόγω κόμματος, αλλά και της συμμετοχής των στελεχών του προήλθε σε μεγάλο βαθμό από τις τάξεις του μορφωμένου προσωπικού του δημοσίου τομέα, των επαγγελματιών, καθώς επίσης και των μικρών εργοδοτών (Vernardakis,2011).

Τα επόμενα χρόνια η συμπάθεια που εκφράστηκε για συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ, καθώς επίσης και η στάση της ηγεσίας του κόμματος μετά το 2000, είχε ως αποτέλεσμα η πολιτική του

κόμματος να στοχεύει σε νεότερες ομάδες και να θέτει ως δεύτερο «στόχο» την προσέλκυση των εργαζομένων υπό καθεστώς επισφάλειας, αλλά και άλλες κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες δεν εκπροσωπούνταν πολιτικά με επάρκεια. Σχετικά με την συμμετοχική σύνδεση, το κόμμα αυτό, αποσκοπούσε να λειτουργήσει ως «κόμμα των μελών του», με το καταστατικό του να προωθεί ρητά την άμεση συμμετοχή των μελών στην χάραξη πολιτικής, στην λήψη αποφάσεων, καθώς επίσης και στην επιλογή των υποψηφίων, δίνοντας εκτεταμένες εξουσίες στους επιμέρους τοπικούς πυρήνες του κόμματος. Περαιτέρω, θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι συνεδριάσεις της Κεντρικής Πολιτικής Επιτροπής του κόμματος θεωρούνταν ανοιχτές για τα μέλη, καθώς επίσης και οι συνεδριάσεις των τμημάτων, όπου συνέβαινε η χάραξη της πολιτικής του κόμματος και όλα τα μέλη καλούνταν να συνεισφέρουν με τις ιδέες, τις γνώσεις και τις εμπειρίες που διέθεταν. Ξεχωριστή αναφορά θα πρέπει να γίνει στη δυνατότητα των μελών να σχηματίζουν «τάσεις», εφόσον αυτό μπορεί να συμβάλλει στην ελεύθερη έκφραση γνώσης, καθώς επίσης και στην περαιτέρω ενίσχυση και ενδυνάμωση του ενδοκομματικού πλουραλισμού και της συζήτησης. Ακόμη, υπήρχε σχετική πρόβλεψη για την διενέργεια εσωτερικών δημοψηφισμάτων για μεγάλα ζητήματα, ενώ υπήρχε και ανάλογη πρόβλεψη για τον καθορισμό της σειράς με την οποία οι υποψήφιοι ευρωβουλευτές του κόμματος θα συμμετείχαν στον κατάλογο του κόμματος. Επιπροσθέτως, προβλέπονταν ότι οι εκλεγμένες περιφερειακές επιτροπές είχαν αποφασιστικό λόγο στον κατάλογο των υποψηφίων, οι οποίοι και θα επιλέγονταν στην κάθε περιφέρεια. Οι τοπικές οργανώσεις ήταν κυρίαρχες στις αποφάσεις που λάμβαναν σχετικά με τους υποψηφίους των τοπικών εκλογών, με εξαίρεση να αποτελούν οι μεγάλες πόλεις, όπου οι αποφάσεις για τους υποψηφίους λαμβάνονταν σε επίπεδο Κεντρικής Επιτροπής (Eleftheriou,2009).

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι στο κόμμα αυτό προβλέπονταν εκτενείς δημοκρατικές διαδικασίες για την συμμετοχή των μελών του κόμματος, τα ζητήματα αυτά των συμμετοχικών διαδικασιών οδηγούσαν ορισμένες φορές σε συγκρούσεις. Παράλληλα, διαπιστώνονταν χαμηλά επίπεδα συμμετοχής σε διαδικασίες του κόμματος, όπως επίσης και σχετική οικονομική αδυναμία από πολλές τοπικές οργανώσεις του κόμματος, με τις οργανώσεις αυτές σε κάποιο μεγάλο βαθμό να τις έχει «κληρονομήσει» το κόμμα από το ΚΚΕ-εσωτερικού. Έτσι, η λήψη των αποφάσεων συγκεντρώνονταν σε μικρότερο αριθμό οργανώσεων από τις υπάρχουσες, αλλά και κυρίως σε κεντρικό επίπεδο. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι έως το τέλος της δεκαετίας του 1990, ένα σημαντικό ποσοστό των μελών του κόμματος απογοητεύτηκε από τις εξελίξεις που διαμορφώνονταν σχετικά με την συμμετοχή των μελών, αλλά και τον τρόπο λήψης αποφάσεων, γεγονός που αποτυπώθηκε μέσω της πτώσης της προτίμησης των ψηφοφόρων.

Προκειμένου να αντιμετωπίσει την κατάσταση αυτή, το κόμμα και έπειτα από ένα απογοητευτικό αποτέλεσμα στις εθνικές εκλογές του 2000, προχώρησε την αμέσως επόμενη χρονιά στην δημιουργία μιας πολιτικής και εκλογικής συμμαχίας με μια σειρά από μικρότερα κόμματα, ομάδες και δίκτυα, τα οποία προέρχονταν από την εξωκοινοβουλευτική αριστερά, στα πλαίσια του 6^{ου} Συνεδρίου του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς, επιδιώκοντας να διαμορφωθεί ένα κόμμα που να θεωρείται ανοιχτό, πλουραλιστικό, ενιαίο και να έχει ένα περισσότερο ριζοσπαστικό προφίλ. Ο Συνασπισμός αποτέλεσε έως και το 2012, το μεγαλύτερο κόμμα εντός του ΣΥΡΙΖΑ, όπου εκπροσωπούσε και το 80% περίπου των στελεχών, των ακτιβιστών και των ψηφοφόρων. Το εγχείρημα του ΣΥΡΙΖΑ, αποτέλεσε στρατηγική επιλογή μετά το 2000 και προωθήθηκε στα πλαίσια της «αριστερής στροφής» που επιχείρησε το κόμμα, ερχόμενο σε αντίθεση με τις απόψεις της μειοψηφίας για μια περισσότερο κεντρώα προσέγγιση που θα ευνοούσε την συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ. Ταυτόχρονα, με το εν λόγω εγχείρημα αυξήθηκαν και οι προσδοκίες των τοπικών οργανώσεων του κόμματος, καθώς επιδιώκονταν προσέλκυση ακτιβιστών και μη μελών, οι οποίοι εντάσσονταν στην κατηγορία των ενεργών πολιτών, ενισχύοντας την διακομματική δημοκρατία και την εσωτερική συμμετοχή στις επιμέρους διεργασίες του κόμματος.

Ωστόσο, κατά την περίοδο άσκησης της εξουσίας από τον Αλέκο Αλαβάνο και ιδίως κατά την περίοδο 2004-2008, οι προσδοκίες αυτές δεν μπόρεσαν να εκπληρωθούν, καθώς ο ΣΥΡΙΖΑ παρέμεινε μια συμμαχία σε επίπεδο ηγεσίας και δεν εξελίχθηκε σε πολιτική μονάδα, ενώ δεν κατάφερε να πετύχει υψηλότερα επίπεδα πολιτικής συνοχής. Όμως, μέσω του ΣΥΡΙΖΑ, το κόμμα κατάφερε ως ένα βαθμό να τροποποιήσει την κοινωνική του εκπροσώπηση και έτσι να περιορίσει και τις διαρροές των μελών του. Παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των μελών του κόμματος παρέμεινε σταθερός, περίπου στις 16.000, η σύνθεση των μελών του κόμματος τροποποιήθηκε κατά κάποιο τρόπο. Έτσι, τα μέλη ήταν λιγότερα από τα στρώματα που ανήκαν σε υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και βρίσκονταν σε εύπορες περιοχές και αυξήθηκαν στην ύπαιθρο, ενώ πλέον τα περισσότερα μέλη συμμετείχαν για πρώτη φορά στο κόμμα του Συνασπισμού και όχι στο ΚΚΕ εσωτερικού.

Η προσέγγιση που αναπτύχθηκε από τον Συνασπισμό στα περιβαλλοντικά θέματα, φαίνεται να έχει σημαντικό βαθμό επιρροής από την παράδοση της Ιταλικής Αριστεράς, η οποία επιδείκνυε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις αρχές της αμοιβαιότητας και της αυτονομίας. Για τον Συνασπισμό, ο ρόλος της πολιτικής αριστεράς είναι όχι να καθοδηγεί, αλλά να συμμετέχει σε κινήματα, καθώς επίσης και να προσπαθεί να τα επηρεάσει, ενώ συνάμα μαθαίνει μέσω της συμμετοχής σ' αυτά. Η οργάνωση της νεολαίας του κόμματος, υπήρξε ο βασικός

διαμεσολαβητής μεταξύ του κόμματος και των κοινωνικών κινημάτων, με τα μέλη της νεολαίας να έχουν ηλικία από 16 έως 28 ετών. Έως και το 2012, η νεολαία του Συνασπισμού αριθμούσε περίπου 1.500 μέλη, με τα περισσότερα εκ των οποίων να είναι φοιτητές Πανεπιστημίου. Η νεολαία του κόμματος συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης και έτσι τόσο η ταυτότητα της, όσο και η ατζέντα των θεμάτων με τα οποία καταπιάστηκε επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από αυτά. Ενδεικτικά, ορισμένες θεματικές με τις οποίες φαίνεται να ασχολήθηκε η νεολαία του Συνασπισμού ήταν τα κοινωνικά δικαιώματα, η αντι-ιεραρχία, ο αντι-καπιταλισμός, η ριζοσπαστική οικολογία, ο φεμινισμός κτλ.). Πολλά μέλη της νεολαίας του Συνασπισμού συμμετείχαν στην ίδρυση του Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ, καθώς επίσης και στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ. Περαιτέρω, η νεολαία του Συνασπισμού συμμετείχε με ένταση και στο αντιπολεμικό κίνημα, το 2003, όπως επίσης και στο κίνημα αλληλεγγύης προς τους μετανάστες, αλλά και στο κίνημα των φοιτητών του πανεπιστημίου (Georgiadiou et al.,2012).

Παρά το γεγονός ότι η ηγεσία του Συνασπισμού, αρχικά ήταν αντίθετη με την εμπλοκή της νεολαίας στα κοινωνικά κινήματα, ιδίως μετά το 2004, ενθάρρυνε τις προσπάθειες αυτές. Η τάση αυτή προέκυψε κυρίως εξαιτίας της αδιαφορίας της νεολαίας για δραστηριοποίηση στην ελληνική πραγματικότητα, κυρίως εξαιτίας της υπερβολικής γραφειοκρατίας που χαρακτήριζε ακόμη και τα κοινωνικά κινήματα στην Ελλάδα, αλλά και λόγω κυριαρχίας άλλων πολιτικών δυνάμεων. Η νεολαία του Συνασπισμού κατάφερε και προσελκύσει, πλήθος νέων ακτιβιστών, οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν στα κοινωνικά κινήματα και έτσι διαμορφώθηκαν ομάδες στελεχών, οι οποίες προετοιμάστηκαν κατάλληλα για την ανάληψη ηγετικών ρόλων στο κόμμα. Ακόμη, η φιλοσοφία αυτή που διαμορφώθηκε μέσω της συμμετοχής της νεολαίας, συνέβαλε στην προσέλκυση νέων μελών, συμβάλλοντας παράλληλα στην ενσωμάτωση αυτών στον κομματικό μηχανισμό. Αξιοσημείωτο είναι ακόμη το γεγονός ότι τα Φεστιβάλ της Νεολαίας που διεξάγονταν κατά την διάρκεια των θερινών μηνών, αποτέλεσαν σημεία συνάντησης της νεολαίας και μέσο ενίσχυσης των σχέσεων των στελεχών της νεολαίας και του κόμματος με τα κοινωνικά κινήματα.

Ακόμη, ο Συνασπισμός επιχείρησε να αναδιοργανώσει και συνάμα να ενισχύσει τους δεσμούς του με τα συνδικάτα, ωστόσο στον τομέα αυτό φαίνεται να πέτυχε περιορισμένα αποτελέσματα. Στα πλαίσια αυτά, σε επίπεδο ομοσπονδίας ιδρύθηκε η Αυτόνομη Παρέμβαση, το 2002, έτσι ώστε να αποτελέσει το πρόσωπο των συνδικαλιστών στο κόμμα στα εκλεγμένα εκτελεστικά συμβούλια και των δύο μεγάλων συνδικάτων. Η ισχύς του οργάνου αυτού πηγάζει από τους επαγγελματίες της εκπαίδευσης και της υγείας, όπως επίσης και από τις επαγγελματικές

ενώσεις των δικηγόρων, των μηχανικών, ενώ στον ιδιωτικό τομέα, η ισχύς πηγάζει ως επί το πλείστον από πρώην κρατικές επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, οι οποίες τώρα ιδιωτικοποιούνται σταδιακά. Παρά το γεγονός ότι το όργανο αυτό φαινόταν να ήταν ανεξάρτητο, ουσιαστικά, συμμετείχαν σ' αυτό κορυφαία στελέχη του κόμματος, ενώ παρόλο που λαμβάνονται αυτόνομα αποφάσεις, αυτές βρίσκονται σε σύμπνοια με τις αποφάσεις που λάμβανε ο Συνασπισμός/ΣΥΡΙΖΑ.

Ακόμη, το 2007 ιδρύθηκε το Δίκτυο Συνδικαλιστών ΣΥΡΙΖΑ, έχοντας ως σκοπό να συμβάλει στον οριζόντιο συντονισμό των νέων συνδικαλιστικών οργανώσεων, οι οποίες και δραστηριοποιούνταν στο πρώτο επίπεδο της συνδικαλιστικής ιεραρχίας (Tsakiris & Aranitou,2012). Εν αντιθέσει με το ΠΑΜΕ, ο στόχος του δικτύου αυτού δεν ήταν να «υποκαταστήσει, αλλά ήταν να συμπληρώσει» τη δράση σε επίπεδο συνδικαλιστικών ομοσπονδιών. Ορισμένα συνδικάτα τα οποία δεν συμμετέχουν σε κάποιες από τις ομοσπονδίες, αφορούσαν τους εργαζομένους των εκδόσεων, του τομέα των τηλεπικοινωνιών, των υπηρεσιών ταχυμεταφορών, τις νέες τραπεζικές εργασίες, ενώ τα άτομα ηλικία κάτω των 35 ετών, φαίνεται να αποτελούν τον πυρήνα των εν λόγω συνδικάτων. Ωστόσο, το συγκεκριμένο δίκτυο δεν κατάφερε να συνεισφέρει σημαντικά οφέλη στην αύξηση συμμετοχής των στελεχών, όπως επίσης και στην περαιτέρω ενίσχυση της πολιτικής επιρροής (ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ,2009).

Είναι γεγονός ότι η εσωτερική δημοκρατική λειτουργία και η διαφάνεια που επικράτησε στον Συνασπισμό, καθώς και η πλουραλιστική έκκληση στα κοινωνικά κινήματα και στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών ήταν επιτυχημένες έως ένα βαθμό κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, ιδίως όσον αφορά τους νέους δεσμούς που οικοδομήθηκαν με νεότερες ομάδες και με τα κοινωνικά κινήματα, ενώ σε μικρότερο βαθμό υπήρξε επιτυχία στην ανάπτυξη των σχέσεων με τους εργαζομένους που βρίσκονταν αντιμέτωποι με την επισφαλή εργασία στον ιδιωτικό τομέα, καθώς επίσης και με τον τομέα του εμπορίου.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι η συγκρότηση του Συνασπισμού της Ριζοσπαστικής Αριστεράς, αποτέλεσε σημαντική τομή στην ιστορία της αριστεράς στην Ελλάδα, καθώς κατάφερε σταδιακά να κερδίσει την εμπιστοσύνη των τάξεων, αλλά και να προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών, όντας μια πρωτότυπη πολιτική πρωτοβουλία. Ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς συστάθηκε από δυνάμεις με διαφορετικές καταβολές, καθώς και με διαφορετική ιστορία, διαφορετικές εμπειρίες, αλλά και με την ευρεία συμμετοχή πλήθους ανένταχτων αγωνιστών, οι οποίοι επιδίωκαν να απαντήσουν στον κατακερματισμό και τα χαμηλά επίπεδα αποτελεσματικότητας που χαρακτήριζαν την αριστερά με την κοινή τους δράση. Παράλληλα, οι συμμετέχοντες στο συγκεκριμένο εγχείρημα έλαβαν στην απόφαση να αντιμετωπίσουν τα

μεγάλα προβλήματα, είτε αυτά ήταν παλιά, είτε ήταν νέα, με διαρκή και ενεργό διάλογο, χωρίς όμως να παραμένουν στις λύσεις και προτάσεις του παρελθόντος, αλλά επιδίωκαν να διαμορφώσουν ένα νέο από κοινού πλαίσιο, το οποίο θα έθετε την αριστερά πρωταγωνίστρια των εξελίξεων. Επιπλέον, αφήνονταν ανοιχτό το ενδεχόμενο στο συγκεκριμένο εγχείρημα να συμμετέχουν και άλλες δυνάμεις της αριστεράς (ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ,2009).

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στο πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ το οποίο διαμορφώθηκε το 2009, με την χώρα να βρίσκεται στον «προθάλαμο» της κρίσης. Σύμφωνα με το εν λόγω πρόγραμμα προβλέπονταν συσπείρωση των ευρύτερων κοινωνικών δυνάμεων που πλήττονταν από την κατάσταση που επικρατούσε, ενώ συνάμα αναδεικνύονταν ώριμες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές, τις οποίες έχει ανάγκη η κοινωνία, με το πρόγραμμα να δίνει επίσης πολιτική έκφραση στα λαϊκά αιτήματα που είτε γινόταν διεκδίκηση αυτών, είτε βρίσκονταν υπό διαμόρφωση. Επιπροσθέτως, το συγκεκριμένο πρόγραμμα αποτύπωνε σε ενιαίο σύνολο τους στόχους του αγώνα, χωρίς οι στόχοι αυτοί να αποδέχονται τους περιορισμούς που προέκυπταν από τους υφιστάμενους συσχετισμούς δυνάμεων, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Ευρώπη, αλλά και ευρύτερα στον κόσμο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι προγραμματικοί στόχοι του κόμματος βρίσκονταν σε αντίθεση με το Σύμφωνο Σταθερότητας, ενώ ταυτόχρονα δεν δεσμεύονταν από την ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ. Αντιθέτως, οι προγραμματικοί στόχοι του κόμματος αποτελούν μια πρόταση ρήξης και ανατροπής, καθώς και υπέρβασης του πλαισίου, το οποίο διαμορφώνει τους περιορισμούς και τους καταναγκασμούς. Προκειμένου να μπορέσει να υπάρξει υλοποίηση του προγράμματος στο σύνολο του, θα πρέπει να υπάρχουν διαφορετικοί κοινωνικοί και πολιτικοί συσχετισμοί, όπως επίσης και διαφορετικές δομές εξουσίας, διαφορετικοί συσχετισμοί, τόσο σε επίπεδο κοινωνικής, όσο και σε επίπεδο πολιτικής πλειοψηφίας (ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ,2009).

Επιπροσθέτως, το πρόγραμμα αυτό έθετε στο επίκεντρο μεγάλα αιτήματα-στόχους που έχουν αναδειχθεί τόσο σε επίπεδο χώρας, όσο και διεθνώς, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Πιο αναλυτικά, τα αιτήματα αυτά ήταν η ριζική ανασυγκρότηση και ανάπτυξη της παραγωγικής βάσης της κοινωνίας, υπό το πρίσμα της αειφορίας και της σύμμετρης ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες που αφορούσαν την κάθε περιοχή. Ακόμη, στα αιτήματα αυτά περιλαμβάνονταν η εξασφάλιση για όλες και όλους δουλειάς, αξιοπρεπούς μισθού ή σύνταξης, στέγης, παιδείας, κατάρτισης, υγείας, κοινωνικής ασφάλειας, καθώς και ουσιαστικής συμμετοχής στο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Περαιτέρω, προβλέπονταν να υπάρξει ριζική αναδιάρθρωση του κράτους και των θεσμών αυτού, όπως επίσης και γενικευμένη πάταξη της διαφθοράς (ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ,2009).

2.4 Μέτωπο Ευρωπαϊκής Ρεαλιστικής Ανυπακοής – ΜΕΡΑ 25

Το Μέτωπο Ευρωπαϊκής Ρεαλιστικής Ανυπακοής (ΜΕΡΑ25), αποτελεί ελληνικό πολιτικό κόμμα, το οποίο ιδρύθηκε το 2018, ενώ ιδρυτής και γραμματέας του κόμματος είναι ο Γιάννης Βαρουφάκης. Κατά την ίδρυσή του το κόμμα προσέλκυσε άτομα του ευρύτερου αριστερού χώρου, πολλά εκ των οποίων ήταν στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ και σε πολύ μεγάλο βαθμό και ψηφοφόροι τους. Στις Ευρωεκλογές του 2019 το κόμμα δεν κατάφερε να εκλέξει ευρωβουλευτή, ενώ στις εθνικές εκλογές που έγιναν λίγο διάστημα αργότερα, συγκέντρωσε 3,44% και εξέλεξε εννέα βουλευτές.

Η σχετική έρευνα γύρω από το συγκεκριμένο κόμμα είναι σχετικά πρωτόλεια και περιορίζεται στην εκλογική του κυρίως πτυχή, με τα κενά να εντοπίζονται τόσο στα ιδεολογικά ρεύματα που συγκροτούνται μέσα στο κόμμα αλλά και στην εσωτερική του οργάνωση. Δεδομένου αυτού του κενού η παρούσα έρευνα περιορίστηκε στα κείμενα που δημοσίευσε το κόμμα προκειμένου να ψηλαφήσουμε τις βασικές ιδεολογικές και οργανωτικές συντεταγμένες. Σύμφωνα με το μανιφέστο του κόμματος, ένα από τα βασικά ζητήματα της χώρας αφορά το ιδιόμορφο, σε σχέση με το ΑΕΠ, χρέος της αλλά και το ευρύτερο καθεστώς που επικρατεί εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για την αξιοπρέπεια και ευημερία των κατοίκων της χώρας θεωρείται αναγκαία η αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση και ιδίως από την Ευρωζώνη. Περαιτέρω, στο μανιφέστο αναφέρεται ότι το μοντέλο ανάπτυξης που εφαρμόστηκε μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στην Ελλάδα στηρίχθηκε στο ολοκληρωτικό μετεμφυλιακό καθεστώς. Ακόμη, υποστηρίζεται ότι οι βιομηχανίες που δημιουργήθηκαν στη χώρα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 δεν μπόρεσαν να συνεχίσουν να λειτουργούν μετά το 1973, καθώς την περίοδο εκείνη υπήρξαν σημαντικές αυξήσεις στη τιμή του πετρελαίου, ενώ παράλληλα είχαν αργήσει να καταργούνται οι προστατευτικοί δασμοί, καθώς η χώρα προετοιμάζονταν για να γίνει μέλος της ΕΟΚ. Επιπροσθέτως, η πολιτική επιρροή του κατεστημένου βοήθησε την μεγαλοεπιχειρηματική τάξη της χώρας και όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται οι προστατευόμενοι κεφαλαιοκράτες έγιναν διαπλεκόμενοι προσοδοθήρες, επιδιώκοντας να διασπαθίσουν ευρωπαϊκούς πόρους. Στο μανιφέστο αναφέρεται επίσης ότι τα επόμενα χρόνια από την είσοδο της χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η χώρα αναπτύχθηκε με ιλιγγιώδεις ρυθμούς, με τους εργολάβους, τους τραπεζίτες και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης να είναι ιδιαίτερα διαπλεκόμενοι. Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, το μανιφέστο υποστηρίζει ότι η χώρα

βρέθηκε αντιμέτωπη με τετραπλό χρέος, καθώς το κράτος ουσιαστικά χρεοκόπησε, οι τράπεζες πτώχευσαν, οι επιχειρήσεις ήταν μη βιώσιμες, ενώ τα νοικοκυριά βρέθηκαν σε απόγνωση (ΜέΡΑ 25,2021).

Το ΜέΡΑ 25 προτείνει προκειμένου να ξεφύγει η χώρα από την κατάσταση με το χρέος που έχει δημιουργηθεί, την διαμόρφωση ενός μετώπου ενεργών πολιτών και κινήσεων που προέρχονται από διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες και μάλιστα ορισμένες φορές, είναι συγκρουόμενες. Στα πλαίσια της σύγκλισης των απόψεων αυτών προτείνονται επτά τομές που θα πρέπει να γίνουν άμεσα στην ελληνική πραγματικότητα. Ειδικότερα προτείνεται να υπάρξει αναδιάρθρωση του χρέους με το ύψος και τον ρυθμό των αποπληρωμών που θα αποφασιστεί να σχετίζεται άμεσα με το ύψος και με τον ρυθμό αύξησης του ονομαστικού ΑΕΠ, ενώ ταυτόχρονα προτείνεται ο στόχος του πρωτογενούς πλεονάσματος να ανέλθει στο 0-1,5% του ΑΕΠ, με τα εν λόγω ποσοστά ουσιαστικά να καταργούν τις πολιτικές λιτότητας. Περαιτέρω, προτείνεται αναδιάρθρωση των «κόκκινων δανείων» από Δημόσια Εταιρεία Διαχείρισης Μη Βιώσιμη Ιδιωτικών Χρεών, η οποία θα έχει πενταετές ανανεώσιμο μορατόριουμ για τους πλειστηριασμούς πρώτης κατοικίας και μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜέΡΑ 25,2021).

Περαιτέρω, προτείνονται μεγάλες μειώσεις των φορολογικών συντελεστών, με τον μέγιστο συντελεστή του ΦΠΑ να ανέρχεται στο 15-18%, αλλά και μείωση του φόρου των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, όπως και κατάργηση της προκαταβολής φόρου και του φόρου «αλληλεγγύης» για εισοδήματα το ύψος των οποίων ανέρχονται στα 30 χιλιάδες ευρώ. Επιπρόσθετα, στις προτάσεις του κόμματος περιλαμβάνεται η δημιουργία Δημόσιου Εξωτραπεζικού Συστήματος Πληρωμών, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα ακύρωσης ληξιπρόθεσμων οφειλών, των δωρεάν συναλλαγών, καθώς επίσης και τη χρηματοδότηση ενός νέου προγράμματος σε εθνικό επίπεδο, το οποίο θα έχει ως αντικείμενο την αντιμετώπιση της φτώχειας. Ιδιαίτερα σημαντικό θεωρείται και ο σεβασμός στην μισθωτή εργασία, καθώς και στη δημιουργική επιχειρηματικότητα. Στα πλαίσια αυτά προβλέπονται ευέλικτες συλλογικές διαπραγματεύσεις, καθώς και απαλλαγή εισφορών για πέντε έτη για νέες επιχειρήσεις. Σε κάθε περίπτωση, προτείνεται ότι το μέγιστο των ασφαλιστικών εισφορών και φόρων δεν μπορεί να υπερβαίνει το 50% του κέρδους της επιχείρησης. Τέλος, προτείνεται η μετατροπή του ΤΑΙΠΕΔ σε αναπτυξιακή τράπεζα, με εχέγγυο να αποτελεί η δημόσια περιουσία, ενώ οι μετοχές της τράπεζας αυτής θα εκχωρηθούν στα ασφαλιστικά ταμεία (ΜέΡΑ 25,2021).

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι το ΜέΡΑ 25 αποτελεί μέρος του πανευρωπαϊκού κινήματος ριζοσπαστών δημοκρατών DieM25, επιδιώκοντας πέρα από την επεξεργασία των θέσεων και πολιτικών που απαιτούνται, την εκπαίδευση και οργάνωση των μελών που μέσω των

παρεμβάσεών του σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας θα εκφράσουν εμπράκτως την πλειοψηφία των πολιτών που βρίσκονται σε απόγνωση. Οι πολιτικές που προτείνει το ΜέΡΑ 25 βρίσκονται σε σύμπνοια με τις πολιτικές που προτείνει το DiEM 25 προς όφελος του συνόλου των ευρωπαϊκών λαών ταυτόχρονα. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά και στην ιστοσελίδα του κόμματος, αυτό δεν θα αποδεχθεί ευρωπαϊκές πολιτικές, όπως για παράδειγμα είναι η συμφωνία Ευρωπαϊκής Ένωσης Τουρκίας, την οποία αποκαλεί και σκανδαλώδης, καθώς δημιουργεί πλήγμα στον ανθρωπισμό της Ευρώπης (ΜέΡΑ 25,2021).

Αξιολογώντας κριτικά το μανιφέστο του κόμματος, αλλά και τις δηλώσεις διακεκριμένων στελεχών του, διαπιστώνεται ότι χρησιμοποιείται από αυτούς ιδιαίτερα σκληρή γλώσσα. Ουσιαστικά, το κόμμα φαίνεται να εστιάζει σ' αυτούς που δεν επιθυμούν η χώρα να είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά ούτε και μέλος της Ευρωζώνης και συνάγεται ότι μεγάλο ποσοστό αυτό τοποθετήθηκαν αρνητικά στο δημοψήφισμα του 2015. Ορισμένες προτάσεις είναι αρκετά «τολμηρές», ωστόσο και η εφαρμογή αυτών φαντάζει ιδιαίτερα δύσκολη. Ακόμη, το κόμμα προτείνει λύσεις σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες θέτουν στο επίκεντρο τον άνθρωπο.

2.5 Λαϊκή Ενότητα

Η Λαϊκή Ενότητα είναι κόμμα, το οποίο ιδρύθηκε το 2015 κατόπιν ανεξαρτητοποίησης 25 βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ. Ιδεολογικά το κόμμα αυτό θεωρείται ότι είναι αριστερό, σοσιαλιστικό, ευρωσκεπτικιστικό, ενώ πέρα από τους βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ, σ' αυτό συμμετείχε και σημαντικός αριθμός στελεχών. Επικεφαλής του κόμματος ήταν ο έμπειρος κοινοβουλευτικός Παναγιώτης Λαφαζάνης. Στα πλαίσια της εκλογικής αναμέτρησης του Σεπτεμβρίου 2019 στον κομματικό αυτό σχηματισμό εντάχθηκαν οι οργανώσεις Αριστερή Ανασύνθεση, η Αριστερή Αντικαπιταλιστική Συσπείρωση, οι οποίες και αποχώρησαν από την ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α. Ακόμη, συμμετείχε η Διεθνιστική Εργατική Αριστερά, καθώς και άλλες οργανώσεις που εντάσσονται στην εξωκοινοβουλευτική αριστερά. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Λαϊκή Ενότητα υποστηρίχθηκε από τους «Ενεργούς Πολίτες», όπου και ο Μανώλης Γλέζος τέθηκε επικεφαλής του ψηφοδέλιου επικρατείας (Λαϊκή Ενότητα,2021).

Αναφορικά με τις θέσεις του κόμματος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με την ιδρυτική του διακήρυξη πρόκειται για ένα ριζοσπαστικό, αντιμνημονιακό, αριστερό «μέτωπο», το οποίο θέτει στο επίκεντρο την έκδοση εθνικού νομίσματος, αλλά και την επιλογή του «όχι»,

όπως αυτή διατυπώθηκε από το δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιουλίου 2015. Ακόμη, στα πλαίσια της Ιδρυτικής Διακήρυξης γίνονταν λόγος για την κατάργηση των μνημονίων και των εφαρμοστικών νόμων, καθώς και για την αναγκαιότητα εξόδου από την Ευρωζώνη, όπως και για την ανάγκη σύγκρουσης των πολιτικών αυτών που επιβάλλουν λιτότητα. Επιπρόσθετα, προβλέπονταν η ανάπτυξη διεθνούς δράσης για το θέμα του χρέους και διεκδίκηση με πολιτικό, νομικό, αλλά ακόμη και κινηματικό τρόπο των γερμανικών οφειλών, οι οποίες περιλαμβάνουν το κατοχικό δάνειο και τις αποζημιώσεις (Λαϊκή Ενότητα,2021).

Επιπροσθέτως, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη ριζοσπαστική αναθεώρηση της εργασιακής νομοθεσίας, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με την επαναφορά των συλλογικών συμβάσεων, αλλά και μέσω των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων. Η ανάπτυξη της χώρας, σύμφωνα με την ιδρυτική διακήρυξη του κόμματος μπορεί να υποστηριχθεί μέσω δημιουργίας ενός σταθερού, κοινωνικά δίκαιου και αναδιανεμητικού φορολογικού συστήματος. Έμφαση δινόταν επίσης στην ανασυγκρότηση του εθνικού συστήματος υγείας, των δημοσίων νοσοκομείων, καθώς επίσης και της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, η οποία θα παρέχεται χωρίς διακρίσεις στο σύνολο των πολιτών. Σε επίπεδο οικονομίας προβλέπονταν να υπάρξει μετατόπιση του «κέντρου βάρους» από την κατανάλωση εισαγόμενων προϊόντων στην εγχώρια παραγωγή, επικεντρώνοντας τη δραστηριότητα στη βιομηχανική και αγροτική παραγωγή προϊόντων που θα χαρακτηρίζονται υψηλής ποιότητας. Τέλος, προβλέπονταν η ενίσχυση της δημόσιας και δωρεάν παιδείας και της έρευνας, καθώς οι τομείς αυτοί συνιστούν βασικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός νέου παραγωγικού προτύπου, το οποίο θα είναι περισσότερο αποδοτικό και θα λαμβάνει υπόψη του την κοινωνική διάσταση (Λαϊκή Ενότητα,2021).

2.6 Πλεύση Ελευθερίας

Η Πλεύση Ελευθερίας αποτελεί ελληνικό πολιτικό σχηματισμό ο οποίος ιδρύθηκε το 2016 από την πρώην πρόεδρο της Βουλής και βουλευτή του ΣΥΡΙΖΑ Ζωή Κωνσταντοπούλου, η οποία διαφώνησε με την Κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ το καλοκαίρι του 2015 και αποχώρησε από το κόμμα και συμμετείχε με τη Λαϊκή Ενότητα στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2019.

Όπως αναφέρεται στην ιδρυτική διακήρυξη του κόμματος, αυτοί που δικαιούνται να συμμετέχουν στα πολιτικά γεγονότα και να συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ιστορίας είναι αυτοί που συμμετέχουν, αποφασίζουν, διεκδικούν, δρουν και δημιουργούν. Η Πλεύση Ελευθερίας συνιστά μια απόφαση τα μέλη της να αγωνιστούν για μια συλλογική δημοκρατική

συνείδηση του λαού, αλλά και των κοινωνιών που αγωνίζονται για να διατηρήσουν την ανθρώπινη τους ταυτότητα. Από την άλλη, αναφορικά με την πρόκληση που υπάρχει αυτή αφορά την συμμετοχή αυτών που νιώθουν έτοιμοι και αποφασισμένοι να αγωνιστούν για τον ίδιο σκοπό (Πλεύση Ελευθερίας,2021).

Μεταξύ άλλων στην ιδρυτική διακήρυξη του κόμματος γίνεται αναφορά στην διεκδίκηση των οφειλών της Γερμανίας προς την Ελλάδα από τον πρώτο και τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, με κάθε πρόσφορο μέσο, έτσι ώστε να δικαιωθούν τα θύματα της ναζιστικής θηριωδίας. Ακόμη, προβλέπεται να υπάρξει προστασία της δημόσιας περιουσίας και ιδιοκτησίας, του δημοσίου πλούτου, των δημοσίων αγαθών, καθώς επίσης και ευρύτερα του δημοσίου συμφέροντος. Επιπλέον, έμφαση δίνεται στη ριζική ανασυγκρότηση του τραπεζικού συστήματος, καθώς αυτό μπορεί να αποτελέσει «εργαλείο» άσκησης οικονομικής πολιτικής, με την πρώτη ενέργεια που προβλέπεται να γίνει προς την κατεύθυνση αυτή να αφορά τον δημόσιο έλεγχο της Κεντρικής Τράπεζας. Περαιτέρω, στην ιδρυτική διακήρυξη του κόμματος γίνεται λόγος για την αποκατάσταση της δημοκρατίας, για την εκ νέου θεμελίωση του ανθρωπισμού, στη βάση της ισότητας, αλλά και για τη δημιουργική συμμετοχή, η οποία και θα χαρακτηρίζεται από διαφάνεια και από δημοκρατικό κοινωνικό έλεγχο (Πλεύση Ελευθερίας,2021).

Η ιδρυτική διακήρυξη του κόμματος έκανε αναφορές στην εκ νέου σύνδεση των πολιτών με τα δικαιώματά τους, στην εξάλειψη της γραφειοκρατίας, καθώς και στην πλήρη αναδιοργάνωση του κράτους και της δημόσιας διοίκησης. Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι προτείνεται από το κόμμα η διαμόρφωση νέων σχέσεων μεταξύ του Κράτους και των πολιτών, με τους πολίτες να είναι πλήρως ενημερωμένοι, να διαβουλεύονται, καθώς και να συμμετέχουν, αξιοποιώντας την τεχνολογία και το διαδίκτυο, στα πλαίσια της επίτευξης των συνθηκών ψηφιακής και αποκεντρωμένης δημοκρατικής λειτουργίας της διοίκησης. Επιπλέον, η ιδρυτική διακήρυξη δίνει έμφαση στην επαναφορά του πολιτισμού στο επίκεντρο της κοινωνικής, αλλά και πολιτικής δραστηριότητα, καθώς επίσης και της παιδείας. Προκειμένου να διαπιστωθεί ο τρόπος με τον οποίο η χώρα περιήλθε σε οικονομική δυσμένεια λόγω χρεών, η διακήρυξη του κόμματος περιελάμβανε τη συνέχιση και ολοκλήρωση του λογιστικού ελέγχου του χρέους, καθώς και την επέκταση του ελέγχου αυτού στα ασφαλιστικά ταμεία, καθώς επίσης και στα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου.

Η Πλεύση Ελευθερίας ως πολιτικός σχηματισμός επιδιώκει να καταστεί ένα συλλογικό υποκείμενο έκφρασης της κοινωνίας, την οποία προσπαθούν να απενεργοποιήσουν και να θέσουν στο περιθώριο (Πλεύση Ελευθερίας,2021).

2.7 Ριζοσπαστισμός και νεολαία στην Ελλάδα

Αδιαμφισβήτητης σημασίας είναι και ο ρόλος της νεολαίας στην Ελλάδα καθώς και η σχέση αυτής με τον ριζοσπαστισμό. Αρχικά θα πρέπει να αναφερθεί ότι η νεολαία συνιστά μια κατηγορία ανθρώπων, η οποία μεταβάλλεται ιστορικά, δεχόμενη ισχυρές κοινωνικές και πολιτικές επιδράσεις, στα πλαίσια της καπιταλιστικής νεωτερικότητας (Γιαννάκη,2016). Ο ρόλος της νεολαίας φαίνεται να έχει αλλάξει κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, ιδίως στην εποχή της Μεταπολίτευσης, με την νεολαία να γίνεται αντιληπτή ως αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνίας, ενώ παράλληλα αποτελεί παράγοντα εγγύησης εκδημοκρατισμού της χώρας (Κατσάπης,2013). Περαιτέρω, τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, η έννοια του ριζοσπαστισμού μπορεί να ειπωθεί ότι έχει αποκτήσει θετικό πρόσημο, πέραν της αριστεράς. Οι νέοι της Μεταπολίτευσης είχαν αυξημένη πολιτική συμμετοχή, τόσο σε σχέση με τους σύγχρονους μεσήλικες, αλλά και σε σχέση με τους νέους μεταγενέστερων περιόδων (Παντελίδου-Μαλούτα,1990).

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, υπήρξε έντονα η άποψη ότι η νεολαία αποτελεί μια προβληματική κατηγορία της κοινωνίας, με την άποψη αυτή να συνδέεται άμεσα με την ριζοσπαστικοποίηση της, που είχε λάβει χώρα σε διεθνές επίπεδο, με το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα να είναι ο γαλλικός Μάιος του 1968. Αναφορικά με την ελληνική πραγματικότητα, ο ριζοσπαστισμός αυτός συσχετίστηκε άμεσα με το κίνημα 1-1-4, καθώς και με το κίνημα του 15% για την παιδεία, όπως επίσης και με τις Μαραθώνιες Πορείες Ειρήνης και τη δημιουργία της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη (Παπαθανασίου,2008). Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι η ριζοσπαστικότητα της νεολαίας την εποχή εκείνη, πέρα από την πολιτική συνδέεται με την κουλτούρα που επικρατεί, καθώς επίσης και με την κατανάλωση πολιτιστικών αγαθών, αλλά και ευρύτερα με την καθημερινότητα. Επιπροσθέτως, χαρακτηριστικό της νεολαίας ήταν η καλλιέργεια των αντιδυτικών αντανακλαστικών, τα οποία όμως δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί ότι υπήρχαν παραδοσιακά στην κουλτούρα της πολιτικής (Διαμαντούρος,2000).

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, σημαίνοντα ρόλο στην συγκρότηση της νεολαίας διαδραμάτισε και η οικονομική κρίση, καθώς και τα προβλήματα της ύφεσης τα οποία προέκυψαν. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η νεολαία αποτέλεσε ένα τμήμα της κοινωνίας, το οποίο και επλήγη σε μεγάλο βαθμό από την διεθνή οικονομική κρίση, ενώ ταυτόχρονα υπήρξε από την νεολαία απόδοση ευθυνών για την κατάσταση της κρίσης στην «γενιά του Πολυτεχνείου» που

ήταν ουσιαστικά οι γονείς αυτών, ενώ παράλληλα, οι προοπτικές για την νεολαία φαίνονταν περιορισμένες (Παντελίδου-Μαλούτα & Ζηργάνου-Καζολέα,2020).

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, η συμμετοχή των νέων στην πολιτική φαίνεται να είναι αυξημένη. Ειδικότερα, τα γεγονότα που έλαβαν χώρα τον Δεκέμβριο του 2008, καθώς επίσης και η μαζική συμμετοχή αυτών στα γεγονότα της περιόδου 2010-2011. Από την συμμετοχή των νέων στις πολιτικές αυτές διεργασίες, διαπιστώνεται ότι η μειωμένη συμμετοχικότητα αυτών, δεν αποτελούσε ένδειξη πολιτικής απάθειας, αλλά περισσότερο σχετιζόνταν με την δυσπιστία που εξέφραζαν απέναντι στο πολιτικό σύστημα, καθώς και με την ευρύτερη απαξίωση της ενασχόλησης με το δημόσιο συμφέρον και τα κοινά, κάτι το οποίο διατυπώνονταν εκτενώς και σε σχετικές έρευνες που έλαβαν χώρα κατά την περίοδο εκείνη (Amna & Ekman,2012). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι νέοι θεωρούνται έτοιμοι να παρέμβουν στην πολιτική διαδικασία, μόνο όταν αισθάνονται ότι διακυβεύονται τα πολιτικά τους συμφέροντα.

Κατά την περίοδο του πρώτου «κύματος» της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, σύμφωνα με σχετική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το ΕΚΚΕ (2012), στην περιοχή των Αθηνών, οι νεότερες ηλικίες διαδήλωσαν μαζικότερα, σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικίες, ενώ συνάμα συμμετείχαν και σε λαϊκές συνελεύσεις που έλαβαν χώρα στις πλατείες των Αθηνών. Μάλιστα το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 15-29 ετών που συμμετείχαν στις διαδικασίες αυτές ανέρχονταν σε περίπου 50%. Ακόμη, στις πολιτικές αυτές διαδικασίες συμμετείχε και μεγάλος αριθμός γυναικών, οι οποίες όπως φάνηκε στη συνέχεια υπερψήφισαν τον ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του 2015. Οι νέοι που μέχρι πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης φαίνεται να είχαν μια αμέτοχη στάση, φαίνεται να επιδεικνύουν ενδιαφέρον για μια αναστοχαστική διαδικασία, η οποία έχει ως απόρροια την επιθυμία ριζικής αλλαγής σε συνθήκες κοινωνικής διαβίωσης. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η οικονομική κρίση, καθώς και ο τρόπος διαχείρισης αυτής είχαν ως αποτέλεσμα να αλλάξουν οι συνθήκες ζωής των νέων, αλλά και τα διακυβεύματα της πολιτικής διαδικασίας (Παντελίδου-Μαλούτα,2015).

Κατά τη διάρκεια της διετίας 2010-2011, στην Ελλάδα και ιδίως στην Αθήνα συνέβησαν πλήθος διαμαρτυριών, όπου οι νέοι συμμετείχαν ενεργά, ενώ έπειτα από τις εκλογές του 2012, διαμορφώθηκε η εικόνα της επαναφοράς των νέων στην πολιτική, καθώς και η προτίμηση προς την αριστερά, κάτι που διαπιστώθηκε από τις αντίστοιχες εκλογικές προτιμήσεις (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος,2014). Παρ' όλα αυτά, ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι τόσο στην διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2012, καθώς και στις εκλογές του 2015, οι νέοι και οι νέες δεν αποτέλεσαν την ομάδα όπου το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ κατάφερε να πετύχει τις καλύτερες

επιδόσεις. Ωστόσο, η εικόνα αυτή αντιστράφηκε στο δημοψήφισμα του Ιουλίου 2015, καθώς επίσης και στις επόμενες εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015, όπου ο ΣΥΡΙΖΑ κατάφερε και αύξησε σημαντικά τα ποσοστά του στους πολύ νέους ηλικίας 18-24 ετών και έτσι πέτυχε ποσοστό που προσέγγισε το 40% στους νέους έως και 24 ετών, έχοντας διαφορά με το δεύτερο κόμμα (Νέα Δημοκρατία), περίπου 25 μονάδων στο συγκεκριμένο ηλικιακό κοινό. Οι νέοι συμμετείχαν μαζικά στο δημοψήφισμα στηρίζοντας την επιλογή «Όχι», σε ποσοστό που έφθασε στο 80% στο ηλικιακό φάσμα 18-24 ετών (Μαυρή,2015). Ουσιαστικά, με τη συμμετοχή αυτών διαπιστώθηκε ότι οι νέοι συμμετέχουν περισσότερο ενεργά στην πολιτική, όταν το διακύβευμα τους αφορά, καθώς επίσης και στις περιπτώσεις που θεωρούν ότι η άποψη τους θα «ακουστεί». Το δημοψήφισμα του 2015, συνδύασε μια θεσμική διαδικασία, η οποία στην Ελλάδα είχε να πραγματοποιηθεί πολλά χρόνια, με την αμεσοδημοκρατική λήψη αποφάσεων, όπου η νεολαία είχε αποκτήσει κάποιον βαθμό εξοικείωσης μέσω του «κινήματος των πλατειών» (Παντελίδου-Μαλούτα & Ζηργάνου-Καζολέα,2020).

Οι νέοι σε πρώτη φάση συμμετείχαν σε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, ιδίως στην αρχή της κρίσης, ενώ στη συνέχεια παρουσίασαν αυξημένη συμμετοχή στις εκλογικές αναμετρήσεις που ακολούθησαν. Ωστόσο, τα προηγούμενα χρόνια οι νέοι είχαν απομακρυνθεί σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική διαδικασία, ενώ στο τέλος της δεκαετίας του 2000, η τάση αυτή αντιστράφηκε, έχοντας κατά βάση αριστερόστροφα χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τον Βόγλη (2014), από το 2008 αρχικά και κυρίως από το 2010 και έπειτα, διαμορφώθηκε ένα ρεύμα «ριζοσπαστικοποίησης» της ελληνικής νεολαίας, στα πλαίσια ενός αριστερού μαχητικού προτύπου πολιτικότητας. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι σε έκτακτες συνθήκες, όπως είναι οι οικονομικές κρίσεις, ενισχύεται η ριζοσπαστικοποίηση αυτών που βρίσκονται αντιμέτωποι με τις καταστάσεις αυτές, καθώς και με τις συνέπειες αυτών.

Έπειτα από την ανάληψη της εξουσίας από τον ΣΥΡΙΖΑ και την συνεργασία με τους ΑΝΕΛ, υπήρξε σημαντική υποχώρηση του κινηματικού χαρακτήρα, κάτι το οποίο όμως ήταν αναμενόμενο, καθώς πρόκειται ουσιαστικά για μια ύφεση εντός του συγκρουσιακού κύκλου, με την λαϊκή διαθεσιμότητα να είναι έτοιμη ανά πάσα στιγμή να ενεργοποιηθεί (Σεφεριάδης,2006). Επιπλέον, αμέσως μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης από τον ΣΥΡΙΖΑ, υπήρξε ιδεολογικός μετασχηματισμός του ΣΥΡΙΖΑ, και ιδίως μετά τον δημοψήφισμα, όπου η τότε Κυβέρνηση ανέτρεψε το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος με τις αποφάσεις που έλαβε. Έτσι, υπήρξαν μαζικές αποχωρήσεις στελεχών από τη νεολαία του κόμματος, ενώ υποχώρησε θεαματικά και η κομματική ταύτιση αυτών με τον ΣΥΡΙΖΑ (Gerodimos,2015). Ακόμη, δημιουργήθηκε σύγχυση σε μεγάλο μέρος της νεολαίας του ΣΥΡΙΖΑ, αναφορικά με την αποτελεσματικότητα της

στρατηγικής στράτευσης, ενώ υπήρξε μεγάλη αποξένωση του κόμματος από το εκλογικό του σώμα (Σταθόπουλος,2012). Παρά το γεγονός ότι αυξήθηκε η συμμετοχή των νέων σε διαδικασίες αμεσοδημοκρατίας, καθώς και μέσω της κοινοβουλευτικής οδού, την ίδια περίοδο διαπιστώθηκε αρνητική σχέση στην κομματική ταύτιση, αλλά και ρευστότητα στην ψήφο των νέων (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος,2014).

Εξχωριστή αναφορά θα πρέπει να γίνει στην έρευνα των Παντελίδου-Μαλούτα & Ζηργάνου-Καζολέα (2020), η οποία επιχείρησε να διερευνήσει τον βαθμό στον οποίο η νεολαία της Αθήνας είναι ριζοσπαστική, ενώ παράλληλα διερευνήθηκε πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα νοηματοδοτούν την έννοια του ριζοσπαστικού, λαμβάνοντας υπόψη τις επικρατούσες συνθήκες. Για την διεξαγωγή της έρευνας πραγματοποιήθηκαν 234 ημι-κατευθυνόμενες συνεντεύξεις, που είχαν ως δείγμα νέους «αριστερούς» ηλικίας 18-29 ετών. Από τους συμμετέχοντες αυτούς, οι 214 δήλωσαν ότι ψήφισαν αριστερό κόμμα και συγκεκριμένα ένα εκ των ΣΥΡΙΖΑ, ΚΚΕ, ΑΝΤΑΡΣΥΑ, ΛΑΕ, ΚΚΕ-μλ, Μ-Λ ΚΚΕ, ΕΕΚ), τουλάχιστον σε μία από τις εκλογικές αναμετρήσεις του 2015, είτε αν έκαναν αποχή στις πλέον πρόσφατες εκλογές, τότε ελήφθησαν υπόψη τα αποτελέσματα των εκλογών του 2012. Ακόμη, 16 συμμετέχοντες στην έρευνα αυτή επέλεξαν συστηματικά να απέχουν από την εκλογική διαδικασία, ενώ τέσσερις ήταν αυτοί που απείχαν στις εκλογές του 2015 λόγω ηλικίας. Οι συμμετέχοντες αυτοτοποθετήθηκαν στην αριστερά (Παντελίδου-Μαλούτα & Ζηργάνου-Καζολέα,2020).

Αναφορικά με τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής προέκυψε ότι το 87% των συμμετεχόντων επιδεικνύει ιδιαίτερα υψηλό ενδιαφέρον για την πολιτική, με τους περισσότερους εξ' αυτών να θεωρηθούν ότι η ενασχόληση με την πολιτική είναι μια αυτονόητη επιλογή, καθώς πρόκειται για μια δραστηριότητα που αφορά την κάθε πτυχή της ζωής τους. Περαιτέρω, από την ίδια έρευνα προκύπτει ότι περίπου το 46% των ερωτηθέντων συμμετέχει ενεργά, είτε συμμετείχε κατά το παρελθόν, σε κάποια οργάνωση της κοινωνίας των πολιτών, ενώ εννιά στους δέκα δήλωσε ότι έχει λάβει μέρος σε συλλογικές κινητοποιήσεις. Οι συμμετέχοντες στις κινητοποιήσεις αυτές αναφέρουν ότι ο βασικός λόγος συμμετοχής τους ήταν η λαϊκή δυσαρέσκεια, καθώς και η αντίδραση, ενώ σημαντικό τμήμα των συμμετεχόντων αναφέρει ότι συμμετείχε σε αντίστοιχες εκδηλώσεις, καθώς θεωρεί ότι μπορούν να αποτελέσουν μέσο διεκδίκησης και συνάμα υποστηρίζει ότι είναι σημαντικές για την ίδια τη δημοκρατία. Θα πρέπει να τονισθεί ότι από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι το όραμα της κοινωνίας των νέων θεωρείται ότι έχει μειωμένη ένταση. Ακόμη, προκύπτει ότι από τους συμμετέχοντες ψηφοφόρους του ΣΥΡΙΖΑ το 85% τοποθετείται στην αριστερά του πολιτικού φάσματος (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος,2014).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι απαντήσεις που δόθηκαν από τους συμμετέχοντες σχετικά με το όραμα για την ελληνική κοινωνία, με τις απαντήσεις αυτές να αφορούν την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και των συνθηκών εργασίας, όπως επίσης και με την αποκατάσταση του κοινωνικού κράτους, την βελτίωση της παιδείας και του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και τη δυνατότητα παραμονής των νέων στην Ελλάδα, οι οποίοι θα μπορούν να απολαμβάνουν αξιοπρεπείς συνθήκες ζωής. Επιπλέον, σημαντικό μερίδιο των συμμετεχόντων αναφέρουν ότι στο επίκεντρο του οράματός τους βρίσκεται μια γενικότερη ανάγκη για την αλλαγή νοοτροπίας των Ελλήνων, χωρίς όμως να δίνεται κάποια κατεύθυνση που θα πρέπει να γίνει αυτό. Περίπου ένας στους τέσσερις που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα εξέφρασε την άποψη ότι η κοινωνία θα πρέπει να διέπεται από ένα ανατρεπτικό δυναμικό όραμα ριζοσπαστισμού, το οποίο μπορεί ορισμένες φορές να φθάνει έως και τα επίπεδα της αναρχίας (Παντελίδου-Μαλούτα & Ζηργάνου-Καζολέα,2020).

Ωστόσο, οι συμμετέχοντες στην έρευνα αναφέρθηκαν σε πολύ μικρό βαθμό σε έναν ευρύτερο κοινωνικό μετασχηματισμό, ο οποίος αναφέρεται με τρόπο σαφή σε ένα διαφορετικό πρότυπο οργάνωσης της κοινωνίας, της πολιτικής και της οικονομίας, επιδιώκοντας την κοινωνική ισότητα, την αλληλεγγύη, καθώς επίσης και την υποκειμενική αυτονομία. Περίπου το 50% των συμμετεχόντων στην έρευνα θεωρεί ότι το όραμά του μπορεί να πραγματοποιηθεί κατά τη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας, ενώ ένας στους τέσσερις πιστεύει ότι δεν υπάρχει κάποιος φορέας, ούτε μπορεί να υπάρξει, ο οποίος θα μπορεί να πραγματοποιήσει το όραμά τους. Όσοι δε, αναφέρονται σε φορέα, στο επίκεντρο θέτουν τα πολιτικά κόμματα, ενώ στη συνέχεια ακολουθούν τα κοινωνικά κινήματα, καθώς επίσης και οι συλλογικές κινητοποιήσεις, όπως και οι δομές αλληλεγγύης (Σεφεριάδης,2006).

Ουσιαστικά, μπορεί να διαπιστωθεί ότι υπάρχει ένα έλλειμμα δημοκρατίας, όπως επίσης και μια αναντιστοιχία μεταξύ του συμμετοχικού δυναμικού των νέων πολιτών και των πρακτικών δυνατοτήτων που υπάρχουν για πολιτική εμπλοκή και συμμετοχή. Ακόμη, από την έρευνα αυτή διαπιστώνεται ότι οι πολιτικές οργανώσεις, καθώς και οι συλλογικότητες της αριστεράς, παρουσιάζουν αδυναμία στο να προβάλλουν ένα ολοκληρωμένο όραμα κοινωνίας, το οποίο θα μπορεί να εμπνεύσει τους νέους. Όμως, προκειμένου να επέλθουν ριζοσπαστικές αλλαγές, θα πρέπει να υπάρχει «αυθεντική ελπίδα».

Ένα ακόμη ενδιαφέρον σημείο από την προαναφερθείσα έρευνα είναι η διάκριση που γίνεται μεταξύ αριστεράς-δεξιάς για τους νέους που συμμετείχαν στην έρευνα. Ειδικότερα, αποδίδονται στην αριστερά οι αξίες της ισότητας, της αλληλεγγύης και σε δεύτερο ρόλο οι αξίες της δικαιοσύνης, της αγωνιστικότητας και της ελευθερίας. Από την άλλη, με την δεξιά σχετίζεται

ο καπιταλισμός, καθώς επίσης και η ανταγωνιστικότητα, η παράδοση, καθώς και οι ανισότητες. Οι ερωτώμενοι αναφέρουν ότι η δεξιά σχετίζεται άμεσα με συστήματα σκέψης και αρχές κοινωνικής οργάνωσης και όχι τόσο με αξίες. Ωστόσο, για τον πολιτικό ριζοσπαστισμό φαίνεται να επικρατεί μια ιδεολογική σύγχυση, καθώς και μια αναντιστοιχία μεταξύ του όρου και της χρήσης που επιλέγουν οι ερωτώμενοι. Οι περισσότεροι εξ' αυτών θεωρούν ότι ο ριζοσπαστισμός είναι κάτι καινοτόμο, που έρχεται σε αντίθεση με το καθιερωμένο και χαρακτηρίζεται από στοιχεία πρωτοτυπίας, επιφέροντας δομικές αλλαγές, χωρίς όμως να λαμβάνεται υπόψη η κατεύθυνση αυτών των αλλαγών. Περίπου το 50% των ερωτηθέντων υποστηρίζει ότι το ριζοσπαστικό είναι κάτι συγκρουσιακό ή ανατρεπτικό, ενώ ένας στους πέντε θεωρεί ότι ριζοσπαστικό είναι κάτι καινοτόμο και διαφορετικό. Ακόμη, μόλις για το 9% αυτών, ο ριζοσπαστισμός σχετίζεται με τις αξίες και τα οράματα της αριστεράς. Από τα προαναφερθέντα συνεπάγεται ότι μεγάλο ποσοστό των νέων συγχέει τον ριζοσπαστισμό με την συγκρουσιακή δράση, με αποτέλεσμα να μην του αποδίδει συγκεκριμένο ιδεολογικό περιεχόμενο (Σεφεριάδης,2006).

Οι ψηφοφόροι του ΚΚΕ και της ΑΝΤΑΡΣΥΑ, για τον Ιανουάριο του 2015 προσδιορίζονται μαζικά ως ριζοσπάστες, ενώ οι ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ και όσοι απείχαν από την εν λόγω εκλογική αναμέτρηση, είναι μοιρασμένοι ως προς το αν είναι ή όχι ριζοσπάστες. Κοινή παραδοχή των συμμετεχόντων στην έρευνα αποτελεί το γεγονός ότι στην Ελλάδα θεωρείται αναγκαία η ριζοσπαστικοποίηση, ενώ η πρόσφατη οικονομική κρίση συνδέεται άμεσα με τον ριζοσπαστισμό, καθώς μέσω αυτής υπάρχει σημαντική επίδραση στην πολιτικότητα των νέων (Παντελίδου-Μαλούτα & Ζηργάνου-Καζολέα,2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Εξέλιξη του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής

Αριστεράς-ΣΥΡΙΖΑ

3.1 Η εκλογική και πολιτική ενίσχυση του ΣΥΡΙΖΑ

Στα πλαίσια της μελέτης της εκλογικής και πολιτικής ενίσχυσης του ΣΥΡΙΖΑ θα πρέπει να γίνει λόγος στην σχέση που διαμορφώθηκε μεταξύ της οικονομικής κρίσης με την οποία βρέθηκε αντιμέτωπη η Ελλάδα και των κοινωνικών κινημάτων. Ωστόσο από μόνη της η κρίση, δεν θα μπορούσε να οδηγήσει στις εξελίξεις που διαμορφώθηκαν. Σημαντική θεωρείται στην πολιτική αυτή ενδυνάμωση του πολιτικού χώρου του ΣΥΡΙΖΑ η δράση των κοινωνικών κινημάτων και ιδίως η δράση του «κινήματος των πλατειών», το οποίο συνέβαλε στη διαμόρφωση νέων εμπειριών, υπό το πρίσμα της πολιτικής ευκαιρίας (Kousis & Kanelloroulos, 2013).

Σύμφωνα με τους Kousis & Kanelloroulos (2013), από το ξεκίνημα της οικονομικής κρίσης, υπήρξε σημαντικά μεγάλη αύξηση των γεγονότων διαμαρτυρίας και ειδικότερα μεταξύ του Φεβρουαρίου 2010 έως τον Φεβρουάριο του 2012, έλαβαν χώρα είκοσι σημαντικά γεγονότα διαμαρτυρίας, λαμβάνοντας υπόψη τον αριθμό των συμμετεχόντων σ' αυτά, όπου ανέρχονταν από 25.000 έως και 500.000. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα εν λόγω γεγονότα διοργανώνονταν ταυτόχρονα σε διαφορετικές πόλεις της χώρας, έχοντας ως σκοπό την αντίδραση στα μέτρα που επιβάλλονταν από μια σειρά δημοσιονομικών περιορισμών των προγραμμάτων της δημοσιονομικής προσαρμογής την οποία κλήθηκε η χώρα να εφαρμόσει. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα γεγονότα αυτά διοργανώθηκαν από κινηματικές οργανώσεις και συνδικάτα, υπό τη μορφή συγκεντρώσεων, καθώς και σχετικών διαδηλώσεων. Ειδικότερα, τα αιτήματα αυτών που συμμετείχαν στις εκδηλώσεις αυτές αφορούσαν τις μειώσεις μισθών, τις απολύσεις, με τις οποίες βρέθηκαν αντιμέτωποι, την αύξηση των φόρων, τη διαχείριση του χρέους, αλλά και την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, η οποία ήταν ιδιαίτερα έντονη. Σε κάθε περίπτωση όμως, οι αντιλήψεις αυτές δε συνδέονται με τη δημιουργία καθώς και την επέκταση εναλλακτικών εγχειρημάτων, καθώς τα άτομα αυτά δεν έθεσαν ουσιαστικά το ζήτημα της διαμόρφωσης ενός διαφορετικού οικονομικού μοντέλου, αλλά επικεντρώθηκαν στην καλύτερη και αποτελεσματικότερη διαχείριση μια υφιστάμενης κατάστασης.

Οι περισσότεροι εκ των συμμετεχόντων ζητούσαν να υπάρξει διατήρηση των κεκτημένων, μέσω των οποίων μπορούσε να υπάρξει περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη, στα

πλαίσια της καπιταλιστικής οικονομίας. Ταυτόχρονα, έμφαση δινόταν και στον αυξημένο ρόλο του κράτους, το οποίο θα μπορούσε να προβεί στην αναδιανομή του κοινωνικού πλούτου, όπως επίσης και στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, στην αύξηση των επιπέδων της απασχόλησης, αλλά και ευρύτερα στην επίτευξη ανάπτυξης (Karyotis,2015). Ωστόσο, ένα μέρος των συμμετεχόντων στα γεγονότα αυτά, τα οποία ως επί το πλείστον ήταν ακτιβιστές οργανώσεων της ριζοσπαστικής αριστεράς, επιδίωξαν να συνδέσουν τις διαμαρτυρίες αυτές με έναν αγώνα ευρύτερα, συγκρουσιακό, εναντίον του καπιταλισμού, μέσω των οποίου θα μπορούσε να υπάρξει ριζική ανατροπή του συστήματος.

Στα πλαίσια των διαμαρτυριών αυτών, θα πρέπει να αναφερθεί το «κίνημα των πλατειών» ή εναλλακτικά «κίνημα των αγανακτισμένων», το οποίο ξεκίνησε να αναπτύσσεται την άνοιξη του 2011, έχοντας διάρκεια δύο περίπου μήνες. Βασική επιδίωξη του «κινήματος» αυτού ήταν να στραφεί εναντίον της πολιτικής λιτότητας, ενώ κατά τη διάρκεια εκδήλωσης του κινήματος αυτού αναπτύχθηκαν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Πέρα από τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, οι οποίες και έλαβαν χώρα σε αρκετές διαφορετικές περιοχές της χώρας, υπήρξε κατάληψη μακράς διάρκειας των κεντρικών πλατειών πολλών πόλεων, με τις πλατείες αυτές να ξεπερνούν τις 60 σε επίπεδο χώρας, ενώ και στην Αθήνα, υπήρξαν καταλήψεις σε περίπου 40 πλατείες. Ωστόσο, το «κίνημα» αυτό είχε ως ένα βαθμό αντιφατικό χαρακτήρα, με τη δράση του να παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς (Καβουλάκος & Γρίζας,2015).

Σύμφωνα με τους Kaika & Karaliotas (2012), ορισμένες διαδικασίες και πρακτικές που ακολουθήθηκαν στις πλατείες συνδέονται με τη διαμόρφωση μιας προσπάθειας «από την αρχή», λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν έγιναν δεκτά κόμματα, πολιτικές οργανώσεις, καθώς επίσης και σημαίες πολιτικών κομμάτων και σχηματισμών. Ωστόσο, τα μέλη των κομμάτων και των πολιτικών οργανώσεων συμμετείχαν στις διαδικασίες αυτές ως φυσικά πρόσωπα και όχι ως εκπρόσωποι των οργανώσεων τους. Συνεπώς, ως έναν βαθμό, οι πλατείες θεωρείται ότι αποτέλεσαν έναν χώρο αυτόνομο, όπου επιδιώκονταν να υπάρξει πλήρη ανεξαρτησία του, σε σχέση με την κάθε οργανωτική μορφή. Οι εν λόγω οργανωτικές μορφές διαμορφώνονταν επί τόπου στις πλατείες από τους συμμετέχοντες στις διαδικασίες αυτές και έτσι οι εμπλεκόμενοι επιχείρησαν να προβούν στην επανασύσταση πολιτικών διαδικασιών, διαμορφώνοντας πολιτικά προγράμματα και επανατοποθετώντας πολιτικές, κοινωνικές, καθώς και ανθρώπινες αξίες συνεργασίας, έκφρασης, συλλογικής ζωής και οργάνωσης της καθημερινής ζωής.

Περαιτέρω, χαρακτηριστικό των πλατειών μπορεί να θεωρηθεί ότι ήταν η άμεση δημοκρατία, καθώς οι αποφάσεις λαμβάνονταν σχεδόν σε ημερήσια βάση στις πλατείες, με τον καθένα συμμετέχοντα να μπορεί να προτείνει κάποιο θέμα συζήτησης, να εκφράσει τις απόψεις

του, καθώς επίσης και να ψηφίσει σχετικά. Πέρα από την λαϊκή συνέλευση, θα πρέπει να σημειωθεί ότι δημιουργούνταν και θεματικές συνελεύσεις, οι οποίες είχαν ως αντικείμενο συζήτησης και επεξεργασίας, επιμέρους θεμάτων, όπως για παράδειγμα η οικονομία, η εργασία, η κοινωνική αλληλεγγύη, το περιβάλλον, το φύλο, η εκπαίδευση, η άμεση δημοκρατία. Ταυτόχρονα, διατυπώνονταν προτάσεις και συντάσσονταν κείμενα τα οποία μπορούσαν να υποβληθούν στη Γενική Συνέλευση. Για τους περισσότερους συμμετέχοντες στο εγχείρημα αυτό, οι διαδικασίες αμεσοδημοκρατίας, αποτέλεσαν μια μοναδική συλλογική εμπειρία, όπου ενισχύθηκε η μαθησιακή διαδικασία, ενώ κατέστη εφικτό να δημιουργηθεί μια κοινότητα αξιών της ελεύθερης και συνάμα ισότιμης έκφρασης. Ακόμη, ζήτημα των συζητήσεων που έλαβαν χώρα σε επίπεδο πλατείας, αποτέλεσε η αντιδημοκρατική λειτουργία των κέντρων λήψης αποφάσεων, με την οποία συνδέονταν και η καταστολή των διαμαρτυριών, ενώ άμεση σύνδεση με τα κέντρα λήψης των αποφάσεων έχουν η ύπαρξη κοινωνικής αδικίας και κοινωνικών ανισοτήτων (Καβουλάκος,2013).

Ενδιαφέρον είχε και το γεγονός ότι στις πλατείες της Αθήνας, αλλά και της Θεσσαλονίκης, αναπτύχθηκε κατά κάποιο τρόπο μια «κοινοτική ζωή», όπου το κράτος δεν συμμετείχε, αλλά ούτε και επικρατούσε η κυριαρχία των αγορών. Η «κοινοτική αυτή ζωή», στηρίζονταν κατά κύριο λόγο στην αυτοοργάνωση, στην αλληλεγγύη, καθώς και στην αμοιβαιότητα. Ιδίως στην πλατεία Συντάγματος, διαμορφώθηκαν υποδομές, καθώς και σχετικές υπηρεσίες, οι οποίες ήταν αναγκαίες για την καθημερινή διαβίωση των ατόμων, για την προστασία αυτών, καθώς επίσης και για την πολιτική εργασία των καταληψιών. Ειδικότερα, στήθηκαν τέντες, οργανώθηκε κουζίνα, καθώς επίσης και ομάδα πρώτων βοηθειών, έχοντας τη σχετική υποστήριξη φαρμακείου. Ταυτόχρονα, αναπτύχθηκε ραδιοφωνικός σταθμός, διαδικτυακή ιστοσελίδα, δραστηριότητες καλλιτεχνικής έκφρασης και δημιουργικής δραστηριότητας για παιδιά, ενώ στα πλαίσια της ελεύθερης και εθελοντικής συμμετοχής διαμορφώθηκαν ομάδες νομικών, σίτισης, καθαρισμού, καλλιτεχνών, περιφρούρησης, επικοινωνίας, αλλά και εναλλακτικά εγχειρήματα, όπως ήταν η Τράπεζα Χρόνου της Αθήνας, το Ανταλλακτικό Παζάρι Αλληλεγγύης, καθώς επίσης και η ομάδα πολυμέσων «Πραγματική Δημοκρατία» (Leontidou,2012).

Ευρύτερα, το «κίνημα των πλατειών», μέσω της άμεσης δημοκρατίας, της αυτοοργάνωσης και της κοινοτικής ζωής, αποτέλεσε ένα συλλογικό πείραμα, το οποίο αφορά έναν εναλλακτικό τρόπο οργάνωσης της καθημερινής, πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής του τόπου. Ταυτόχρονα, μέσω του εγχειρήματος αυτού διαμορφώθηκε μια διαφορετική κουλτούρα, η οποία πέρα από τις συγκρούσεις επιδιώκει να αναδείξει εναλλακτικές προτάσεις.

Τέλος, οι συμμετέχοντες στις κοινωνικές αυτές διεργασίες, διαπίστωσαν ως έναν βαθμό ότι εναλλακτικές πρακτικές μπορούν να λειτουργήσουν (Amanatidou et al.,2015).

Ο ρόλος της Κοινοβουλευτικής Ομάδας κατά την περίοδο 2012-2014

Κατά την διάρκεια της περιόδου 2012-2014, η Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ ήταν ιδιαίτερα ενισχυμένη και κλήθηκε να αναλάβει ιδιαίτερα μεγάλο βάρος δράσης, τόσο εντός, όσο και εκτός Κοινοβουλευτικής Ομάδας, ενώ χαρακτηριστική ήταν η μεγάλη μαχητικότητα και η διαθεσιμότητα του συνόλου των μελών της. Την ίδια περίοδο υπήρξε αναβάθμιση της συνεργασίας και του συντονισμού των μελών της Κοινοβουλευτικής Ομάδας, με τις νομαρχιακές επιτροπές του κόμματος, τα τμήματα και τις ΟΜ του κόμματος. Δεν θα πρέπει να παραληφθεί και η ενδυνάμωση της σχέσης του κόμματος, στο σύνολό του, με τα μέλη των κοινωνικών αγώνων και των κοινωνικών εκπροσωπήσεων. Ωστόσο, προβληματική θεωρήθηκε την ίδια περίοδο η διαβούλευση με τις εργοδοτικές οργανώσεις και φορείς, όπως είναι για παράδειγμα τα επιμελητήρια και τα διάφορα ινστιτούτα.

Κατά την περίοδο αυτή, η μαχητικότητα της Κοινοβουλευτικής Ομάδας ήταν ιδιαίτερα έντονη, ωστόσο ο προγραμματικός εμπλουτισμός και η προγραμματική εμβάθυνση ήταν μάλλον προβληματική. Η Κοινοβουλευτική Ομάδα έπαιρνε σχεδόν σε όλα τα ζητήματα αρνητική θέση, καταψηφίζοντας τα σχετικά νομοσχέδια, ενώ από την άλλη, ο ΣΥΡΙΖΑ παρείχε υποστήριξη σε όλα τα κοινωνικά αιτήματα τα οποία κατέφθαναν στη Κοινοβουλευτική Ομάδα. Η στάση αυτή μπορεί να ερμηνεύεται με βάση τα δεδομένα της εποχής, ωστόσο δεν οδήγησε στην αποσαφήνιση μιας αριστερής και ριζοσπαστικής, αλλά και ρεαλιστικά συγκροτημένης πολιτικής, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια σοβαρή προοπτική διακυβέρνησης. Ακόμη, στο κόμμα την περίοδο αυτή υπήρχαν εσωτερικές τριβές μεταξύ των συνιστωσών, οι οποίες και επηρέαζαν την διαμόρφωση μιας ενιαίας στάσης. Η κοινοβουλευτική δράση του κόμματος την περίοδο εκείνη, είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθεί σημαντική αντιπολιτευτική ισχύ, καθώς επίσης και ενδυνάμωση της σχέσης του κόμματος με την κοινωνία. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η δράση αυτή συνέβαλε στην διαμόρφωση μιας «πίεσης» για την ανάληψη κυβερνητικής ευθύνης.

3.2 Η Κυβέρνηση της ριζοσπαστικής αριστεράς

Στις 25 Ιανουαρίου 2015, ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ) και ο Αλέξης Τσίπρας κέρδισαν τις εθνικές εκλογές. Τόσο οι υποστηρικτές του κόμματος, όσο και οι

αντίπαλοι αυτού, θεώρησαν την εξέλιξη αυτή ως ορόσημο στην ελληνική πολιτική σκηνή. Για πρώτη φορά στην ελληνική σύγχρονη ιστορία, ένα κόμμα της αριστεράς κατάφερε να γίνει Κυβέρνηση, ενώ τις πρώτες εβδομάδες μετά τις εκλογές, επικράτησε ένα ιδιαίτερα θετικό κλίμα στην κοινωνία, όπου θεωρούνταν ότι παρά την δύσκολη οικονομική συγκυρία, η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα να διαδραματίσει μια θετική στροφή. Ωστόσο, δεν άργησε η αισιοδοξία αυτή να αντικατασταθεί σταδιακά με απογοήτευση (Petsinis,2016).

Σε πρώτη φάση, ο κυβερνητικός συνασπισμός που δημιουργήθηκε με τους Ανεξάρτητους Έλληνες (ΑΝΕΛ) είχε ως αποτέλεσμα να προκληθεί δυσαρέσκεια στο παραδοσιακό τμήμα του εκλογικού σώματος του ΣΥΡΙΖΑ, ενώ συνάμα δεν άργησε να γίνει ευρέως αντιληπτό, ότι ο Αλέξης Τσίπρας, κατά την διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας είχε προβεί σε σειρά υποσχέσεων, σε διαφορετικές ομάδες, από τις οποίες αποσκοπούσε εκλογική στήριξη, με τις ομάδες αυτές να έχουν αποκλίνοντα μεταξύ τους συμφέροντα, όπως για παράδειγμα το περιβόητο «πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης», το οποίο παρουσιάστηκε τον Σεπτέμβριο του 2014. Για παράδειγμα, ο Αλέξης Τσίπρας και το πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ δεσμεύονταν να διατηρήσουν άθικτο το μισθολόγιο του δημοσίου τομέα, αναστέλλοντας παράλληλα τις επιπλέον απολύσεις που είχαν δρομολογηθεί, ενώ παράλληλα είχαν υπάρξει υποσχέσεις που αφορούσαν την ελάφρυνση της φορολογίας προς τους μικρομεσαίους επιχειρηματίες. Ωστόσο, όταν ήρθε η ώρα, η εφαρμογή των δεσμεύσεων αυτών φάνηκε ιδιαίτερα σύνθετη και συνάμα πολύπλοκη, ενώ η Κυβέρνηση της αριστεράς φάνηκε ότι είχε υπερεκτιμήσει τις δυνατότητες της για την επίτευξη μιας καλύτερης συμφωνίας για την Ελλάδα με τους ευρωπαίους πιστωτές.

Οι επικριτές του ΣΥΡΙΖΑ, τόσο εντός, όσο και εκτός Ελλάδος, κατηγόρησαν τον Γιάννη Βαρουφάκη ότι δεν διέθετε συγκεκριμένο σχέδιο κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων που πραγματοποιούσε, ενώ τα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ φαίνεται να κατηγορούν τους Ευρωπαίους «νεοφιλελεύθερους», ότι έκαναν ότι ήταν δυνατό, προκειμένου να εμποδίσουν την εφαρμογή του προγράμματος του ΣΥΡΙΖΑ. Ωστόσο, ο ΣΥΡΙΖΑ δεν είχε να διαχειριστεί μόνο ζητήματα που συνδέονταν με την οικονομία, αλλά και ζητήματα τα οποία σχετίζονταν με την ίδια την πολιτική του ταυτότητα, όπως ήταν για παράδειγμα τα δικαιώματα μειοψηφίας, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες, η ΛΟΑΤ κοινότητα κτλ. (Petsinis,2016).

Ενδιαφέρον έχει η προσέγγιση του σπουδαίου Πολωνού στοχαστή Ζίγκμουντ Μπάουμαν, ο οποίος προχώρησε σε συνέντευξη έναν χρόνο περίπου πριν την ανάληψη της εξουσίας από τον ΣΥΡΙΖΑ, όπου τέθηκε σ' αυτόν ερώτημα σχετικά με το τι θα συμβεί εφόσον μια κυβέρνηση σαν τον ΣΥΡΙΖΑ προσπαθήσει να εφαρμόσει το πρόγραμμά της. Ειδικότερα, ανέφερε ότι αποτέλεσε μια ευτυχή συγκυρία το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του 2012 δεν μπόρεσε να γίνει

Κυβέρνηση, καθώς θα βρίσκονταν αντιμέτωπος με πλήθος δυσκολιών, οι οποίες δεν σχετίζονται μόνο με την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και με τις ανώνυμες δυνάμεις της αγοράς. Ακόμη, όπως αναφέρει ο ίδιος, όσο καλή οργάνωση και να διαθέτουν τα κόμματα, δεν μπορούν να καταφέρουν κάτι αν δεν υπάρξει αλλαγή στο σύστημα. Ο ίδιος επιχείρησε να θέσει τα όρια εντός των οποίων μια κυβέρνηση της ριζοσπαστικής αριστεράς θα πρέπει να κινηθεί, λαμβάνοντας υπόψη ότι το περιβάλλον είναι εχθρικό, καθώς κυριαρχεί το παλαιό πολιτικό σύστημα, ενώ στην Ευρώπη την ίδια περίοδο κυριαρχεί το μοντέλο του νεοφιλελευθερισμού, ενώ η σοσιαλδημοκρατία έχει εγκλωβιστεί στην πολιτική της λιτότητας και οι πολίτες ήταν απογοητευμένοι εξαιτίας των συνθηκών οικονομικής ανασφάλειας που επικρατούσαν. Από τα λεγόμενα του Μπάουμαν προκύπτει προβληματισμός για το αν είναι δυνατόν να υπάρξει ριζική αλλαγή του κοινωνικού υποδείγματος μέσω των εκλογών, σε μια συγκυρία σύνθετη και δυσμενή για την αριστερά.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, ένα τμήμα της ριζοσπαστικής αριστεράς έχει λάβει αποστάσεις από τον φιλελευθερισμό, καθώς έχει συμφιλιωθεί με την τρέχουσα μορφή της δημοκρατίας, όπου οι πολίτες είναι μόνο εκλογείς και να εξακολουθούν να υπάρχουν εξωτερικά στοιχεία τα οποία συγκροτούν το σύστημα αντιπροσώπευσης, με την πραγματική εξουσία να ασκείται από τις πολιτικές ελίτ, από τους τεχνοκράτες και από το χρήμα. Ακόμη, αποστάσεις έχουν ληφθεί και από τον ελευθεριακό κομμουνισμό, σύμφωνα με τον οποίο η κοινωνία μπορεί να αλλάξει χωρίς να κατακτηθεί η εξουσία, διαμορφώνοντας μικρές ανεξάρτητες νησίδες και παράλληλες μορφές κυριαρχίας, όπως επίσης και από την παραδοσιακή κομμουνιστική αριστερά, σύμφωνα με την οποία οι εκλογές αποτελούν ένα μέσο μικρής σχετικά σημασίας, στις οποίες όμως συμμετέχει, καθώς επίσης και στους υπόλοιπους θεσμούς του αστικού κράτους, χωρίς όμως αυταπάτες, αλλά επιδιώκοντας να υπάρξει ενίσχυση της θέσης της, έτσι ώστε να δώσει μάχη κατά του καπιταλισμού, έχοντας καλύτερους όρους.

Ακόμη, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ριζοσπαστική αριστερά έχει εντάξει στην κοσμοθεωρία της την φράση του Νίκου Πουλαντζά ότι «ο σοσιαλισμός είτε θα είναι δημοκρατικός, είτε δεν θα υπάρξει» και επομένως, τόσο η συναίνεση της κοινωνίας που προκύπτει από τις κάλπες, όσο και η ισχυρή παρουσία κινημάτων διεκδίκησης, τα οποία έχουν ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση της κεντρικής πολιτικής, θεωρούνται αναγκαίες προϋποθέσεις, έτσι ώστε να διαμορφωθεί και να πετύχει μια στρατηγική ρήξης με τις υφιστάμενες δομές και νοοτροπίες. Σύμφωνα με την εμπειρία, τα ριζοσπαστικά κόμματα, τα οποία αναλαμβάνουν ευθύνες διακυβέρνησης σε αντίξοες συνθήκες, με τον καπιταλισμό να βρίσκεται σε κρίση,

βρίσκονται αντιμέτωπα με τον κίνδυνο να βρεθούν αντιμέτωπα είτε με τον ρεφορμιστικό λεγκαλισμό που οδηγεί στην ενσωμάτωση, είτε στην λατρεία του βολонταρισμού που έχει ως αποτέλεσμα να οδηγεί σε συντριπτικές ήττες.

Η Κοινοβουλευτική Δράση κατά την διάρκεια της περιόδου 2015-2019

Η περίοδος αυτή και κοινοβουλευτικά μπορεί να διαχωριστεί σε δύο περιόδους, με την πρώτη να αφορά το διάστημα Ιανουάριος 2015-Σεπτέμβριος 2015 και την δεύτερη το διάστημα από τον Σεπτέμβριο του 2015 έως και την απώλεια της εξουσίας τον Ιούλιο του 2019. Ειδικότερα, σχετικά με την πρώτη περίοδο θα πρέπει να αναφερθεί ότι τα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ βρέθηκαν αντιμέτωπα για πρώτη φορά με αυξημένα καθήκοντα λόγω διακυβέρνησης, ενώ συνάμα για πρώτη φορά, η Κοινοβουλευτική Ομάδα διέθετε τόσο μεγάλο αριθμό μελών. Περαιτέρω, λίγα ήταν και τα έμπειρα στελέχη-μέλη της Κοινοβουλευτικής Ομάδας, καθώς οι πλέον έμπειροι είχαν αναλάβει Κυβερνητικές θέσεις. Ωστόσο, λόγω της πυκνότητας των γεγονότων δεν υπήρχε δυνατότητα αντιμετώπισης του δομικού αυτού προβλήματος που αντανακλούσε στη λειτουργία της Κοινοβουλευτικής Ομάδας. Η εν λόγω περίοδος μπορεί να χαρακτηριστεί ως μεταβατική και συνάμα ρευστή, καθώς η χώρα ανέμενε το αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης και έτσι δεν παρήχθη διαρκές και συστηματικό κοινοβουλευτικό και νομοθετικό έργο. Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι παρά τις αδράνειες που διαπιστώθηκαν εντός Κοινοβουλευτικής Ομάδας, σημαντική δράση διαπιστώθηκε εκτός αυτής, με τους βουλευτές να υποστηρίζουν το κυβερνητικό έργο και τις πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται κατά την διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου. Με την κατάσταση αυτή, φθάνοντας στις εξελίξεις του καλοκαιριού 2015, η Κοινοβουλευτική Ομάδα δεν είχε καταφέρει να αποκαταστήσει την αδυναμία που υπήρχε σε όρους ουσιαστικής πολιτικής συλλογικότητας. Ουσιαστικά, η Κοινοβουλευτική Ομάδα δεν ήταν σε θέση να συμμετέχει με τρόπο συλλογικό και οργανωμένο στον προβληματισμό που αφορούσε την πορεία της διαπραγμάτευσης. Εν κατακλείδι, όπως αναφέρεται στην αυτοκριτική που έγινε από την Κεντρική Επιτροπή του ΣΥΡΙΖΑ, ούτε και σ' αυτή την περίοδο μπόρεσε να γίνει ποιοτική αναβάθμιση της Κοινοβουλευτικής Ομάδας, έτσι ώστε να μπορεί να λειτουργεί με όρους πολιτικής και οργανωτικής λειτουργίας.

Σχετικά με την επόμενη περίοδο διακυβέρνησης το ΣΥΡΙΖΑ, δηλαδή μετά την περίοδο του Σεπτεμβρίου 2015, διαμορφώθηκε μια εντελώς διαφορετική κοινοβουλευτική περίοδος, όπου και πάλι τα έμπειρα στελέχη είχαν αναλάβει υπουργικές θέσεις, ενώ αντίστοιχα υπήρχε και μεγάλος αριθμός βουλευτών που είχαν εκλεγεί για πρώτη φορά, μη διαθέτοντας σχετική κοινοβουλευτική εμπειρία. Τα νέα αυτά μέλη προέκυψαν και λόγω της διάσπασης του κόμματος που έλαβε χώρα αμέσως μετά το δημοψήφισμα. Παράλληλα, η νομοθέτηση την περίοδο εκείνη

μπορεί να θεωρηθεί ότι ήταν σε μεγάλο βαθμό καταναγκαστική, καθώς η χώρα βρισκόνταν σε μια διαρκή διαδικασία διαπραγμάτευσης, μεταξύ των «θεσμών» και της Κυβέρνησης, όπου το Κοινοβούλιο, δεν μπορούσε να έχει ιδιαίτερα ενεργό ρόλο. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ελήφθησαν και ορισμένες πρωτοβουλίες, σε συνθήκες ιδιαίτερα πιεστικές, ενώ οι ισχυρές σχέσεις που είχαν διαμορφωθεί με την κοινωνία τα προηγούμενα χρόνια άρχισαν να κλονίζονται και έτσι επηρεάστηκε ανάλογα και το έργο των βουλευτών.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι η Κοινοβουλευτική Ομάδα, καθώς και όλα τα όργανα του ΣΥΡΙΖΑ παρουσίαζαν προβληματική λειτουργία, με την Κοινοβουλευτική Ομάδα να συνεδριάζει ελάχιστες φορές και τις περισσότερες εξ' αυτών εκτάκτως, χωρίς να υπάρχει ημερήσια διάταξη, αλλά ούτε και σχετική προετοιμασία, ενώ τις περισσότερες φορές υπήρχε μια γενικόλογη πρόσκληση που είχε ως θέμα «πολιτικές εξελίξεις».

Η πολιτική που οργανώθηκε και υλοποιήθηκε από την Κυβέρνηση, θεωρείται ότι αναπτύχθηκε σε τρεις άξονες, οι οποίοι ήταν οι ακόλουθοι:

- Πρώτος Άξονας: Σύμφωνα με τον πρώτο άξονα, η Κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ έδινε έμφαση στην έγκαιρη υλοποίηση των μέτρων, η εφαρμογή των οποίων εξετάζονταν στις αξιολογήσεις. Στόχος των δράσεων του συγκεκριμένου άξονα ήταν η έξοδος της χώρας από το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής-μνημόνιο, κάτι το οποίο εν τέλει έλαβε χώρα τον Αύγουστο του 2018. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι τα μέτρα αυτά είχαν συμφωνηθεί με ρητό τρόπο και σε καμία περίπτωση δεν μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης.
- Δεύτερος Άξονας: Ο εν λόγω άξονας περιελάμβανε μέτρα, καθώς και σχετικές πρωτοβουλίες, τις οποίες η Κυβέρνηση θα μπορούσε υπό ορισμένες προϋποθέσεις να διαπραγματευτεί, είτε να υιοθετήσει μερικώς, έτσι ώστε να μετριαστούν οι αρνητικές επιπτώσεις. Ορισμένες δράσεις που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια του άξονα αυτού ήταν η σύσταση Αναπτυξιακής Τράπεζας, η θέσπιση του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης, οι οποίες φαίνεται να δημιούργησαν θετικό αντίκτυπο.
- Τρίτος Άξονας: Ο τρίτος άξονας περιλαμβάνει την πολιτική που εφαρμόστηκε αμιγώς από την Κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ και έγινε γνωστή κατά κάποιο τρόπο ως «παράλληλο πρόγραμμα», όπου τα μέτρα που ελήφθησαν για την υλοποίηση του προγράμματος αυτού θεωρείται ότι είχαν προοδευτικό πρόσημο. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι στα πλαίσια του τρίτου άξονα, ορισμένα Υπουργεία μόνο σχεδίασαν δράσεις, οι οποίες ήταν κάπως μεμονωμένες. Αυτό που παρατηρήθηκε ήταν, τουλάχιστον σε αρχικό στάδιο, η απουσία σχεδιασμού με συγκεκριμένους μετρήσιμους στόχους, αλλά και με ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, καθώς και με επιμέρους διαδικασίες συντονισμού των δράσεων και των δραστηριοτήτων.

Εξαιτίας της απουσίας αυτής του συντονισμού που υπήρξε, το έργο της Κυβέρνησης του ΣΥΡΙΖΑ, ήταν πολύ χαμηλότερο των προσδοκιών που είχε καλλιεργήσει το κόμμα πριν τις εκλογικές αναμετρήσεις. Ουσιαστικά, η Κυβέρνηση εγκλωβίστηκε σε μια διαχείριση της ήδη επιβαρυσμένης οικονομικής κατάστασης. Ταυτόχρονα, δεν θα πρέπει να παραβλέπετε το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών είτε είχαν καταργηθεί, είτε υπολειπούνταν οι θεσμοί παραγωγής, σχεδιασμού και αξιολόγησης της πολιτικής.

Το κόμμα κατά τη διάρκεια της περιόδου διακυβέρνησης

Θα πρέπει να τονιστεί ότι ιδίως για την αριστερά, ο ρόλος του κόμματος θεωρείται ότι είναι αναντικατάστατος, χωρίς να παίζει ρόλο το γεγονός ότι είναι Κυβέρνηση ή αντιπολίτευση. Ουσιαστικά, το κόμμα αποτελεί διαχρονικό φορέα της ιδεολογικής και πολιτικής ταυτότητας της αριστεράς, έχοντας ως βασικό στόχο την ελευθερία, την ισότητα, καθώς και την κοινωνική δικαιοσύνη. Το κόμμα διασφαλίζει τον στρατηγικό προσανατολισμό, ενώ είναι υπεύθυνο και για την στόχευση. Παράλληλα, το κόμμα επιδιώκει να αναπαράγει και να εμπλουτίζει τις σχέσεις πολιτικής πρακτικής με τις κοινωνικές δυνάμεις, όπου το ίδιο εκπροσωπεί ή επιδιώκει να εκπροσωπήσει. Ενδιαφέρον έχει η αυτοκριτική που γίνεται από τον ΣΥΡΙΖΑ για τη λειτουργία του κόμματος, καθώς φάνηκε να παραμελείται εξαιτίας των πιέσεων που υπήρχαν. Ακόμη, οι σχέσεις κόμματος και Κυβέρνησης δεν αναλύθηκαν επαρκώς και δεν δόθηκε σ' αυτές η δέουσα σοβαρότητα, ενώ τονίζεται ότι οι ρόλοι του κόμματος δεν είναι αναγκαίο να ταυτίζονται με τους ρόλους που καλείται να διαδραματίσει η Κυβέρνηση. Για το λόγο αυτό ο ΣΥΡΙΖΑ προχώρησε στη σύσταση Γραφείου Συντονισμού μεταξύ της Κυβέρνησης, της Κοινοβουλευτικής Ομάδας και του κόμματος, έτσι ώστε να μπορέσουν να ξεπεραστούν οι δυσλειτουργίες και να υπάρξει καλύτερος συντονισμός.

Κατόπιν της διάσπασης του ΣΥΡΙΖΑ, το κόμμα δεν μπόρεσε να συνέλθει άμεσα από την σημαντική διαρροή πολιτικών στελεχών που υπέστη, ενώ κρίση κατά κάποιο τρόπο στο εσωτερικό του κόμματος προκαλούσε και το γεγονός ότι έπειτα από τον Σεπτέμβριο του 2015, ο ΣΥΡΙΖΑ εφάρμοξε μνημόνιο. Το κόμμα δεν είχε τη δυνατότητα να υπερασπιστεί τα αρνητικά μέτρα που είχε καταψηφίσει κατά τη διάρκεια των προηγούμενων ετών, καθώς έρχονταν σε αντίθεση με τις κοινωνικές ομάδες που εκπροσωπούσε και τα συμφέροντα αυτών. Παρά την κατάσταση «έκτακτης ανάγκης» που βρίσκονταν η Κυβέρνηση, αλλά και το κόμμα, φαίνεται να υπήρξε σημαντική δράση σε πλήθος τομέων, όπως για παράδειγμα ήταν το προσφυγικό-μεταναστευτικό, όπως επίσης και στον τομέα της κοινωνικής αλληλεγγύης, μέσω υποστήριξης δράσεων που αφορούν τα κοινωνικά ιατρεία, τα φαρμακεία, τα σχολεία προσφύγων και

μεταναστών κτλ. Ακόμη, υπήρξαν σχετικές ενέργειες που αφορούσαν την προστασία των δικαιωμάτων (ΣΥΡΙΖΑ,2020).

Η Κυβέρνηση, προκειμένου να στελεχώσει τις θέσεις ευθύνης, επιδίωξε να κινητοποιήσει άτομα που χαρακτηρίζονταν από ανιδιοτέλεια, γνώση, εμπειρία, καθώς από κοινωνικές αναφορές, έτσι ώστε να μπορέσουν να συμβάλλουν με τις δικές τους δυνάμεις στην επίτευξη του δύσκολου και πολύπλοκου έργου. Καθώς ο ΣΥΡΙΖΑ έγινε πολύ γρήγορα από ένα μικρό κόμμα της αντιπολίτευσης, κόμμα Κυβέρνησης, δεν είχε καταφέρει να προσελκύσει άτομα από τους κατάλληλους κοινωνικούς χώρους, οι οποίοι και θα ήταν χρήσιμοι για τη διακυβέρνηση. Ταυτόχρονα, σύμφωνα με την άποψη που επικράτησε στο ίδιο το κόμμα, η Κυβέρνηση αντιμετωπίστηκε με διστακτικότητα και καχυποψία, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να προσελκύσει άτομα από άλλους πολιτικούς χώρους. Ακόμη, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι και ο ΣΥΡΙΖΑ δεν είχε προβεί στη δημιουργία ενός μητρώου στελεχών, το οποίο θα είναι επικαιροποιημένο και μέσω αυτού να γίνεται σχεδιασμός, καθώς και έγκαιρη και αποτελεσματική αξιοποίηση του πλέον κατάλληλου ανθρώπινου δυναμικού. Παρά την επικρατούσα αυτή κατάσταση, θεωρείται ότι κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ αναδείχθηκε ανθρώπινο δυναμικό το οποίο ήταν νεαρής σχετικά ηλικίας και κατάφερε να συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην υλοποίηση του κυβερνητικού έργου.

2^ο Συνέδριο ΣΥΡΙΖΑ-Πολιτική ανάλυση

Ο ΣΥΡΙΖΑ στο μέλλον

Στο κείμενο απολογισμού της εφαρμοζόμενης πολιτικής από τον ΣΥΡΙΖΑ για την περίοδο 2012-2019, γίνεται λόγος για την ανάδειξη των θετικών στοιχείων, καθώς και για τις αναγκαίες παρεμβάσεις που θα πρέπει να γίνουν, όπως και τι πρέπει να αναθεωρηθεί ή να εγκαταλειφθεί, έπειτα από την εμπειρία που δημιουργήθηκε την περίοδο αυτή. Ειδικότερα, σύμφωνα με το κείμενο αυτό υποστηρίζεται η «Κυβέρνηση της Αριστεράς», ενώ τονίζεται το γεγονός ότι η ανάληψη της εξουσίας από τον ΣΥΡΙΖΑ ανέδειξε τη δυνατότητα των πολιτικών δυνάμεων του αντικαπιταλιστικού ρεύματος να διεκδικούν όρους για μερική ή ολική υλοποίηση ενός σχεδίου κοινωνικού μετασχηματισμού. Επιπλέον, επισημαίνεται η στάση ευθύνης που εφάρμοσε το κόμμα τον Ιούλιο του 2015, στα πλαίσια της προσπάθειας που καταβλήθηκε για να παραμείνει «όρθια» η κοινωνία εν μέσω της κρίσης.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η πολυεπίπεδη ανάπτυξη της κρίσης, είχε ως αποτέλεσμα να απελευθερωθούν δυνάμεις, γεγονός που οδήγησε στην αναζήτηση αριστερών κυβερνητικών λύσεων. Ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να αντιμετωπιστούν οι εν λόγω πτυχές της κρίσης, η πολιτική μπορεί να χαρακτηριστεί ως επαναστατική, ριζοσπαστική, είτε προοδευτική. Σύμφωνα με την κριτική που έγινε από τον ΣΥΡΙΖΑ, η Κυβέρνηση του μπορεί να θεωρηθεί ως προοδευτική σε συνθήκες καπιταλισμού, έχοντας να αντιμετωπίσει και να διαχειριστεί ιδιαίτερα σημαντικούς περιορισμούς, με αποτέλεσμα να πρέπει να δεχθεί την εφαρμογή ενός τρίτου μνημονίου. Ο ΣΥΡΙΖΑ, λαμβάνοντας υπόψη την ταχεία εκλογική άνοδο καθώς και την κυβερνητική δυναμική που διαμορφώθηκε, έπρεπε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα να καλλιεργήσει κυβερνητική ικανότητα. Σε μελλοντικό χρόνο, στα πλαίσια μιας προοδευτικής Κυβέρνησης εντός καπιταλισμού, θα πρέπει το κόμμα να έχει προετοιμαστεί κατάλληλα, σε ιδεολογικό, προγραμματικό, αλλά και οργανωτικό επίπεδο (ΣΥΡΙΖΑ,2020).

Ο ΣΥΡΙΖΑ στα πλαίσια της κριτικής που κάνει αναφέρει ότι η ελαστικοποίηση κανόνων σε ευρωπαϊκή κλίμακα, δεν μπορούσε να αντιστραφεί μόνο για την εξυπηρέτηση της Ελλάδας, ενώ δεν μπορούσε να υπάρξει και διαγραφή του χρέους αποκλειστικά για την Ελλάδα, παρόλο που αυτά αποτέλεσαν εξαγγελίες του ΣΥΡΙΖΑ πριν την ανάληψη της διακυβέρνησης. Ωστόσο, ο ΣΥΡΙΖΑ αναδεικνύει ότι υπήρχαν και άλλες αντίστοιχες φωνές στην Ευρώπη, οι οποίες υποστήριζαν τις ίδιες απόψεις και θεωρούσε ότι η νίκη του στις εκλογές θα μπορούσε να λειτουργήσει ως καταλύτης για αλλαγές και μετασχηματισμούς σε επίπεδο Ε.Ε. Ακόμη, κριτική γίνεται στην αλληλεγγύη που υπήρξε από κινήματα, αριστερές δυνάμεις και Κυβερνήσεις, η οποία χαρακτηρίζεται ως σημαντική, αλλά όχι ως αρκετή για την επίτευξη των αναγκαίων στόχων, ενώ οι δυνάμεις της σοσιαλδημοκρατίας ήταν επιφυλακτικές απέναντι στον ΣΥΡΙΖΑ, καθώς θεωρούσαν ότι θα υπήρχε ενίσχυση των ριζοσπαστικών τάσεων. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι η προοδευτική διακυβέρνηση απαιτεί σημαντική προεργασία σε διεθνές επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τους συσχετισμούς δυνάμεων, έτσι ώστε να μην απομονωθεί κατά την πρόωθηση του σχεδίου που αφορά την υλοποίηση.

Ο ΣΥΡΙΖΑ, μέσω της διακυβέρνησης πέτυχε να «σπάσει το ταμπού» ότι η αριστερά δεν μπορεί να κυβερνήσει και ότι συνιστά αποκλειστικά μια «δύναμη» διαμαρτυρίας, καθώς και ότι δεν έχει τη δυνατότητα να διαχειριστεί «σύνθετα» προβλήματα που αφορούν την διακυβέρνηση. Ακόμη, στο προαναφερθέν κείμενο του ΣΥΡΙΖΑ αναφέρεται ότι η αριστερά έχει τη δυνατότητα να διαχειρίζεται ικανοποιητικά τις υποθέσεις της χώρας, υπό ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες, χωρίς όμως να αποφεύγει τα λάθη. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα σημαντικό «απόθεμα εμπειριών», το οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί κατάλληλα στο μέλλον.

Ακόμη, ο ΣΥΡΙΖΑ αναφέρει ότι η αριστερά αποτελεί τη δύναμη που μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση δυσκολιών, αποτελώντας εγγύο για τη δημοκρατική πορεία της χώρας, ενώ συνάμα αποτελεί στήριγμα των λαϊκών στρωμάτων και των αδύναμων της κοινωνίας, επιδιώκοντας στην ανασυγκρότηση της χώρας του κράτους, με αίσθημα ειλικρίνειας. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο ΣΥΡΙΖΑ αναφέρει ότι η διακυβέρνησή του έκανε το χρέος της, καθώς επιχείρησε μια προοδευτική διακυβέρνηση, ενώ την ίδια ώρα στην Ευρώπη επικρατούσε ένας ασφυκτικός νεοφιλελεύθερος κλοιός λιτότητας.

Ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στην διαπίστωση ότι η κρίση δεν ήταν αποκλειστικά οικονομική, αλλά πολιτική, καθώς πρόκειται για μια κρίση εκπροσώπησης και κρίση νομιμοποίησης των δημοκρατικών πολιτικών διευθετήσεων. Η κρίση αυτή στράφηκε ενάντια στις κυρίαρχες συστημικές πολιτικές δυνάμεις σε πολλές χώρες, ενώ η κρίση αυτή επεκτείνεται και σε επίπεδο θεσμών, αλλά και σε επίπεδο αξιών. Ο ΣΥΡΙΖΑ υποστηρίζει ότι έχει οικοδομήσει σχέσεις εμπιστοσύνης με τον ελληνικό λαό, κατόπιν πολύχρονων, σύνθετων και δημιουργικών αγώνων. Ακόμη, υποστηρίζει ότι επιδιώχθηκε να προωθηθεί ένα διαφορετικό μοντέλο διακυβέρνησης, όπου κοινωνικοποιούνται οι πολιτικές παρεμβάσεις, λειτουργώντας με τρόπο διαφορετικό απέναντι στην κοινωνία και στη κοινή γνώμη (ΣΥΡΙΖΑ,2020).

Ξεχωριστή αναφορά γίνεται για τις συμμαχίες τις οποίες προχώρησε ο ΣΥΡΙΖΑ. Ειδικότερα, σύμφωνα και πάλι με τον απολογισμό που πραγματοποιήθηκε από το κόμμα, η συμπόρευση του ΣΥΡΙΖΑ με το κόμμα των ΑΝΕΛ ήταν αναγκαία, καθώς ουσιαστικά δεν υπήρχε δυνατότητα συνεργασίας με άλλον κομματικό σχηματισμό, ενώ παράλληλα η συμπόρευση αυτή κρίθηκε επιτυχημένη, καθώς η χώρα κατάφερε να εξέλθει με επιτυχία από τα προγράμματα δημοσιονομικής επιτήρησης στα οποία και είχε υπαχθεί. Δεν μπορούσε να υπάρξει λήξη της συνεργασίας με τους ΑΝΕΛ πριν την ολοκλήρωση του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, καθώς σε μια τέτοια περίπτωση η χώρα θα βρισκόταν αντιμετώπη με κίνδυνο εκ νέου εκτροχιασμού.

Προκειμένου να μπορέσει να επιτευχθεί κάποιο μετασχηματιστικό πολιτικό εγχείρημα, θα πρέπει να υπάρξει η κατάλληλη κοινωνική συμμαχία, η οποία και θα υποστηρίξει το συγκεκριμένο εγχείρημα. Στην περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ, η υποστήριξη προς την άνοδο του κόμματος και την ανάληψη της διακυβέρνησης έγινε σε μεγάλο βαθμό από τα κινήματα αντίστασης στη λιτότητα, τα οποία αυξήθηκαν κατά τη διάρκεια της διετίας 2010-2012, όπως επίσης και από την προσέλκυση ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ, οι οποίοι είχαν απογοητευθεί από την πολιτική επιλογή που είχαν κάνει και αναζήτησαν μέσω της ψήφου τους καλύτερη εκπροσώπηση των λαϊκών συμφερόντων τους. Ακόμη, στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015, σύμφωνα με

την κριτική που κάνει ο ΣΥΡΙΖΑ έλαβε εντολή να ολοκληρώσει το πρόγραμμα προσαρμογής, κάτι βέβαια το οποίο δεν προέκυπτε από το πρόσφατο δημοψήφισμα, όπου τόσο η Κυβέρνηση, όσο και το κόμμα, αλλά και οι ψηφοφόροι του κόμματος φαίνεται να είχαν απορρίψει. Ο ΣΥΡΙΖΑ αναφέρει ότι τόσο πριν την ανάληψη της διακυβέρνησης, όσο και κατά τη διάρκεια αυτής δεν υπήρξε κάποιο σαφές σχέδιο που να αφορούσε το συνδικαλιστικό κίνημα και τα όργανα αυτού, όπως επίσης και δεν υπήρξε ενιαία στάση απέναντι στις οργανώσεις που αφορούσαν την μικρή και μεγάλη εργοδοσία. Επομένως, δεν κατέστη εφικτό να διαμορφωθεί μια ισχυρή κοινωνική συμμαχία, η οποία θα μπορούσε να στηρίξει με τρόπο αποτελεσματικό την Κυβέρνηση (ΣΥΡΙΖΑ,2020).

Εξαιτίας των περιορισμών που προέκυψαν λόγω της εφαρμογής του μνημονίου, το κόμμα και η Κυβέρνηση επιδίωκαν να διαμορφώσουν ένα μείγμα μέτρων, τα οποία θα μπορούσαν να διευκολύνουν τα λιγότερο προνομιούχα στρώματα της κοινωνίας. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις ήταν σχεδόν αδύνατο το κόμμα να μπορέσει να πείσει τους πολίτες για την ταξική μεροληψία της πολιτικής που εφάρμοσε. Μέσω της εφαρμοζόμενης φορολογικής και ασφαλιστικής πολιτικής, υπήρξε ουσιαστικά «διάρρηξη» της σχέσης του κόμματος με σημαντικά τμήματα των μεσαίων στρωμάτων, καθώς σε διαφορετική περίπτωση θα ήταν σχεδόν αδύνατο να επιτευχθούν οι δημοσιονομικοί στόχοι που είχαν τεθεί στα πλαίσια του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής. Ωστόσο, η πολιτική που εφάρμοσε σε κάποιο βαθμό ο ΣΥΡΙΖΑ επιδίωκε να παρέχει κοινωνική προστασία σε ομάδες πολιτών που είχαν πληγεί σημαντικά έως και το 2015.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα διαμορφώθηκε ένα σώμα στελεχών, τα οποία απέκτησαν επαρκείς ικανότητες για την διαχείριση κυβερνητικών ζητημάτων, ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές, όπου επιχειρήθηκε να υπάρξει «αστικός εκσυγχρονισμός», μέσω μεταρρυθμίσεων που είχαν σταματήσει κατά το παρελθόν λόγω πελατειακών λόγων. Προκειμένου να μπορέσει να υπάρξει ένα αριστερό κυβερνητικό εγχείρημα θα πρέπει να υπάρχει καλή γνώση και κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού, καθώς σύμφωνα με τον ΣΥΡΙΖΑ, το κράτος δεν μπορεί να είναι ουδέτερο, καθώς συνιστά μηχανισμό που έχει απαλλαγεί από αξιακά και ιδεολογικά φορτισμένες τοποθετήσεις.

Ακόμη, εκφράζεται προβληματισμός ως προς την λειτουργία των θεσμών του «βαθέως κράτους» για τα οποία γίνεται λόγος για την διαμόρφωση μιας αριστερής άποψης σχετικά με τον τρόπο λειτουργία τους, έτσι ώστε να υπάρξει ο επιθυμητός εκδημοκρατισμός του λεγόμενου «βαθέως κράτους». Θα πρέπει να τονιστεί ότι στις σύγχρονες «μεταβιομηχανικές κοινωνίες», η εξουσία διαχέεται σε πλήθος επιπέδων της οικονομικής και της κοινωνικής ζωής.

Τα υφιστάμενα πλέγματα εξουσίας επιβάλλουν την διαμόρφωση μιας αριστερής στρατηγικής εξουσίας, όπου η εκλογική νίκη, καθώς και η κυβερνητική ανέλιξη θεωρούνται εγγενώς ατελής αφητηρίες για την διαμόρφωση του εγχειρήματος του κοινωνικού μετασχηματισμού (ΣΥΡΙΖΑ,2020).

Ο ΣΥΡΙΖΑ στην αξιολόγηση των πεπραγμένων που αφορούν την διακυβέρνηση επισημαίνει ότι το κόμμα θα πρέπει να καταστεί «μαζικό, νεανικό, λαϊκό, δημοκρατικό, σύγχρονο, αριστερό, πράσινο» και συνάμα εκφραστής της δημοκρατικής παράταξης, κάτι που εκφράστηκε από τον ίδιο τον πρόεδρο του κόμματος, αλλά και από τα αντίστοιχα όργανα του ΣΥΡΙΖΑ. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η μαζικότητα, καθώς και η αντιστοίχιση της κομματικής και της εκλογικής επιρροής, σχετίζεται με ένα κόμμα μεγάλης κλίμακας, το οποίο είναι σε θέση να συντονίζει πολλές επιμέρους ομάδες ατόμων, ενώ παράλληλα, η ενεργός εμπλοκή των πολιτών σε συλλογικές διαδικασίες συνιστά μέσο αντιμετώπισης της κρίσης της δημοκρατίας. Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δίνεται στους νέους, καθώς η εμπλοκή των νέων στην κομματική συλλογική ζωή βρίσκεται αντιμέτωπη με την απάθεια, ενώ συμβάλλει στην ανανέωση της στελεχιακής και κομματικής βάσης. Με την εμπλοκή της νεολαίας ενισχύεται σημαντικά και η δυνατότητα κινητοποίησης του κόμματος, ενώ μπορεί να φέρει σε επαφή το κόμμα με νέες ιδέες καθώς και με σύγχρονες πρακτικές. Επιπλέον, το λαϊκό στοιχείο θεωρείται εξίσου σημαντικό, καθώς σχετίζεται με την εκπροσώπηση των οικονομικά ασθενέστερων στρωμάτων στο πεδίο άσκησης πολιτικής.

Όσον αφορά τον χαρακτηρισμό «αριστερό-πράσινο-προοδευτικό», πρόκειται για το ιδεολογικό σκέλος της διεύρυνσης και ανασύνταξης του κόμματος του ΣΥΡΙΖΑ. Θα πρέπει να τονισθεί ότι η αριστερά συνδέεται με τον κινηματικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να πρέπει να υπάρξει σύνδεση της κυβερνητικής πολιτικής με την κινηματική δράση. Η κινηματική δράση δεν υφίσταται από μόνη της, αλλά ενεργοποιείται, κινητοποιείται και μπορεί να ενισχυθεί, ενώ το κόμμα θα πρέπει να μπορεί να συνδέσει τον κινηματικό χαρακτήρα με την κυβερνητική πολιτική που ασκείται. Ακόμη, είναι γεγονός ότι το υποκείμενο της προοδευτικής διακυβέρνησης και του κοινωνικού μετασχηματισμού θεωρείται πολύμορφο και συνάμα πολυκεντρικό, ενώ τα κοινωνικά κινήματα συγκροτούνται και δρουν αυτόνομα σε σχέση με το κόμμα. Επιπροσθέτως, η ανάπτυξη πολύμορφων κινήματων και συλλογικών υποκειμένων δεν υποκαθιστά τον ρόλο του κόμματος, αλλά συμβάλλει στον επαναπροσδιορισμό των καθηκόντων που επιτελεί (ΣΥΡΙΖΑ,2020).

Ο ρόλος που διαδραμάτισε η κοινωνία

Στα πλαίσια της προσπάθειας του ΣΥΡΙΖΑ να έρθει σε στενότερη επαφή με τις επιμέρους τοπικές κοινωνίες, προχώρησε στην ανάπτυξη του θεσμού των Περιφερειακών Αναπτυξιακών Συνεδρίων, τα οποία μπορούν να χαρακτηριστούν ως καινοτόμοι θεσμοί. Καθώς κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, οι πολίτες είχαν εστιάσει στα μνημόνια και στις συνέπειες που προκαλούνταν στους ίδιους, αλλά και λόγω της απαξίωσης του πολιτικού συστήματος είχαν δημιουργηθεί σημαντικά εμπόδια στη συμμετοχή των πολιτών, αλλά και στη συνεισφορά αυτών στα πλαίσια κάποιας συγκεκριμένης πολιτικής. Από τις διαδικασίες που έλαβαν χώρα στα πλαίσια των συνεδρίων αυτών αναδείχθηκαν και ανάγκες για έργα στις επιμέρους περιοχές.

Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες αυτές, μέσω των εκδηλώσεων αυτών δεν μπόρεσε να υπάρξει εκτενής και συστηματική ενημέρωση, ενώ δεν αναπτύχθηκε όσο θα έπρεπε ο κατάλληλος διάλογος, με αποτέλεσμα να περιορίζονται και οι προτάσεις που αφορούν την εθνική πολιτική.

3.3 Ο ΣΥΡΙΖΑ μετά τις εκλογές του 2019

Είναι γεγονός ότι η ανθρωπότητα βρίσκεται αντιμέτωπη με πλήθος αλλαγών, καθώς η τεχνολογία εξελίσσεται διαρκώς, ενώ συνάμα λαμβάνουν χώρα κοινωνικές αλλαγές υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης και η κλιματική αλλαγή έχει αναχθεί πλέον σε κλιματική κρίση. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι καθώς επικράτησε κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών ο νεοφιλελευθερισμός ως «κοινή λογική», υπήρξε κατά κάποιο τρόπο υπονόμηση της ριζοσπαστικής προοδευτικής σκέψης και πρακτικής. Συνεπώς, απαιτείται να υπάρξει ένας συντονισμός των λεγόμενων προοδευτικών δυνάμεων, όπου συμπεριλαμβάνονται οι δυνάμεις της αριστεράς, του δημοκρατικού κέντρου, της πολιτικής οικολογίας, της σοσιαλδημοκρατίας, καθώς επίσης και των κοινωνικών κινημάτων, έτσι ώστε να μπορέσει να επιτευχθεί ριζοσπαστικοποίηση της έννοιας, αλλά και του περιεχόμενου του προοδευτικού προτάγματος.

Στα πλαίσια αυτά διαπιστώνεται ότι είναι αναγκαία η διεύρυνση του ΣΥΡΙΖΑ, καθώς θα πρέπει να υπάρξει αντιστοιχία μεταξύ της δυναμικής που υπάρχει στο κόμμα και της δυναμικής που αναπτύσσεται από την κοινωνία. Μέσω της διεύρυνσης αυτής, εκτός από την ενδυνάμωση του ως εκλογικό μηχανισμό, αναμένεται να υπάρξει ενίσχυση του κόμματος ως φορέα κοινωνικής εκπροσώπησης. Λαμβάνοντας υπόψη τα κοινωνικά και ταξικά χαρακτηριστικά της ψήφου προς τον ΣΥΡΙΖΑ, προκύπτει η ανάγκη διαμόρφωσης μια κοινωνικής συμμαχίας (Κουστένης, 2019). Βασική επιδίωξη του κόμματος θα πρέπει να αποτελεί η περαιτέρω εμπλοκή

της κοινωνίας σε συλλογικές διαδικασίες, έτσι ώστε μέσω αυτών να υπάρχει συνδιαμόρφωση των σημαντικότερων σημείων διαλόγου και συζήτησης. Εξαιτίας του γεγονότος ότι αποκλείονται πολλές κοινωνικές δυνάμεις από τα κέντρα λήψης αποφάσεων διαμορφώνεται ένα αίσθημα περιθωριοποίησης, το οποίο με τη σειρά του έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργείται πολιτική απάθεια, αλλά ακόμη και κυνισμός.

Σήμερα, είναι αρκετά σύνηθες οι πολίτες να μην ενεργοποιούνται σε πολιτικό επίπεδο, καθώς θεωρούν ότι μια τέτοια κίνηση δεν έχει νόημα για τους ίδιους, αλλά ούτε και για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Από την άλλη, δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι μεταξύ των πολιτών επικρατεί η αντίληψη σύμφωνα με την οποία τα κόμματα αποτελούν τον σύνδεσμο της κοινωνίας με το Κράτος και εφόσον μπορούν να λειτουργήσουν συλλογικά ικανοποιείται η συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική διαδικασία. Ένα κόμμα της ριζοσπαστικής αριστεράς θα πρέπει να είναι σε θέση να ενεργοποιεί τους πολίτες μέσω συλλογικών διαδικασιών, αποδεικνύοντας ότι ο κάθε πολίτης έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στην πολιτική ως φορέας πολιτικής δράσης και όχι μόνο μια κατηγορία «ειδικών».

Ο ΣΥΡΙΖΑ έως και σήμερα δεν φαίνεται να έχει διαχωρίσει τους επιμέρους ρόλους που μπορούν να αναπτυχθούν στο κόμμα, δηλαδή τον ρόλο των μελών, των υποστηρικτικών και των ψηφοφόρων, κάτι που είναι αναγκαίο στα πλαίσια της διεύρυνσης και της αναδιοργάνωσης. Ουσιαστικά, τα μέλη του κόμματος έχουν συγκεκριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις, τα οποία απορρέουν από το καταστατικό του κόμματος, ενώ οι υποστηρικτικές αποτελούν κατά κάποιο τρόπο τον περίγυρο του κόμματος, χωρίς αυτοί να έχουν κάποια δικαιώματα ή υποχρεώσεις ως προς το κόμμα, ενώ τέλος οι ψηφοφόροι παρέχουν απλά υποστήριξη προς το κόμμα. Ακόμη, δεν θα πρέπει να παραβλέπετε το γεγονός ότι η οργανωτική πυκνότητα του ΣΥΡΙΖΑ κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, δηλαδή ένα πολύ μικρό μέρος των ψηφοφόρων του, αποτελούν και μέλη του κόμματος (Ελευθερίου,2019).

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ότι το κομμουνιστικό κίνημα και η Σοσιαλδημοκρατία παρουσιάζουν κοινές ρίζες, ενώ σήμερα, η ριζοσπαστική αριστερά επιχειρεί να ανασυνθέσει τις δύο αυτές παραδόσεις. Δεν θα πρέπει να παραβλέπετε το γεγονός ότι οι προτάσεις πολιτικής που διαμορφώνει το Κόμμα Ευρωπαϊκής Αριστεράς προβαίνει στην ενσωμάτωση στοιχείων σοσιαλδημοκρατικού μεταρρυθμισμού. Ακόμη, η οικονομική πολιτική που ακολουθείται αντλεί στοιχεία από τον Κεϋνσιανισμό, ενώ διαπιστώνεται ότι η πολιτική που ακολουθούν τα κόμματα της ριζοσπαστικής αριστεράς θεωρείται ότι έχει σοσιαλδημοκρατικά χαρακτηριστικά. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο διαπιστώνεται ότι η ευρωπαϊκή ριζοσπαστική αριστερά βρίσκεται σε μια μακρά πορεία μετασηματισμού, με τον μετασηματισμό αυτό να περιλαμβάνει εσωτερικές αντιθέσεις, ενώ καθοριστική θεωρείται η επίδραση της οικονομικής κρίσης που αντιμετώπισε πρόσφατα η ανθρωπότητα.

Είναι γεγονός ότι οι ανθρώπινες κοινωνίες βρίσκονται αντιμέτωπες με διαρκείς αλλαγές, σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, με τον τρόπο λειτουργίας τους να αλλάζει, επιδιώκοντας να προσαρμοστούν στις σύγχρονες εξελίξεις, καθώς και στα πλαίσια αντιμετώπισης των ποικίλων προκλήσεων. Στα πλαίσια αυτά υπήρξαν εξελίξεις διαχρονικά και στην Ελλάδα στο πολιτικό σύστημα, αλλά και στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνίας, ακολουθώντας ως ένα μεγάλο βαθμό τις διεθνείς οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις, με τις οποίες συνδέεται άμεσα η χώρα, όντας μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και άλλων διεθνών θεσμών και φορέων.

Κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης και συγκεκριμένα από το 1974 έως και το 2012 είχαν παγιωθεί στην χώρα ο δικομματισμός, όπου κατά την περίοδο αυτή, υπήρξε διαρκής εναλλαγή δύο κομμάτων. Ωστόσο, η κατάσταση αυτή ανατράπηκε σημαντικά με το ξέσπασμα και κυρίως με την εξέλιξη της βαθιάς οικονομικής κρίσης, την οποία κλήθηκε να διαχειριστεί αφενός το πολιτικό σύστημα, αφετέρου δε, οι ίδιοι πολίτες, υπό το προσωπικό τους πρίσμα. Ωστόσο, κατά την περίοδο αυτή, καθώς οι οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές ήταν ραγδαίες, υπήρξαν έντονες πολιτικές «ζυμώσεις», με το αφήγημα του δικομματισμού να καταρρέει και να ενισχύεται η ριζοσπαστική αριστερά και μάλιστα, σε ένα χρονικό διάστημα περίπου πενταετίας κατάφερε να γίνει Κυβέρνηση.

Εν κατακλείδι, στην ελληνική πραγματικότητα, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών υπήρξε μια «Κυβέρνηση της Αριστεράς», η οποία δεν ήταν αναμενόμενο να προκύψει και

σχηματίστηκε κατόπιν των έντονων κοινωνικών αλλαγών που έλαβαν χώρα υπό το πρίσμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης. Για πρώτη φορά στην Ελλάδα δόθηκε η δυνατότητα σε ένα κόμμα που θεωρείται ότι κατατάσσεται στις δυνάμεις του αντικαπιταλιστικού ρεύματος να διεκδικήσει την εφαρμογή ενός κοινωνικού μετασχηματισμού, ο οποίος θα αντιτίθεται στον νεοφιλελευθερισμό δηλαδή ουσιαστικά στον σύγχρονο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και των συνεπειών που αυτή προκάλεσε, υπήρξε ένας μεγάλος αριθμός πολιτών, οι οποίοι προέβησαν στην αναζήτηση αριστερών κυβερνητικών λύσεων. Ουσιαστικά το ύφος της κυβερνητικής πολιτικής που θα ακολουθεί από μια αριστερή Κυβέρνηση συνδέεται άμεσα με τους ευρύτερους συσχετισμούς, καθώς επίσης και με την ωριμότητα που διαθέτει το πολιτικό σύστημα.

Η Κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ στην Ελλάδα γνώριζε ότι για να περιοριστούν οι πολιτικές λιτότητας θα έπρεπε να γίνουν αλλαγές, οι οποίες ξέφευγαν από τα όρια της εγχώριας κλίμακας και απαιτούσαν πρωτοβουλίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ωστόσο, την ίδια περίοδο στην Ευρώπη υπήρξε προβληματισμός, τόσο για τη βιωσιμότητα των πολιτικών αυτών, όσο και για το πως ένα πιθανό επιτυχημένο εγχείρημα από τον ΣΥΡΙΖΑ ως προς τις πολιτικές λιτότητας θα δημιουργούσε έντονη πίεση και στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, καθώς ενισχύονταν οι ριζοσπαστικές τάσεις. Προκειμένου να επιτευχθεί η προοδευτική διακυβέρνηση ήταν αναγκαίο να υπάρχει η κατάλληλη προεργασία σε διεθνές επίπεδο, έτσι ώστε να μην υπάρξει απομόνωση της Κυβέρνησης έναντι των υπολοίπων χωρών.

Καθώς υπήρξε η προαναφερθείσα εξέλιξη της αριστεράς στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, διαμορφώθηκε η άποψη ότι η αριστερά μπορεί να κυβερνήσει και δεν αποτελεί πια πολιτική δύναμη μόνο διαμαρτυρίας. Εν μέσω ασφυκτικών πολιτικών λιτότητας, αλλά και νεοφιλελεύθερων πιέσεων, ο ΣΥΡΙΖΑ επιχείρησε και επιδίωξε να πετύχει μια προοδευτική διακυβέρνηση. Η εμπειρία διακυβέρνησης που διαμορφώθηκε στην ελληνική πραγματικότητα, θα μπορεί να αξιοποιηθεί από το ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα (ουσιαστικά από την ευρωπαϊκή αριστερά).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Amanatidou, E., Gritzas, G., Kavoulakos, K.I. (2015). Time Banks, Co-Production and Foresight: Intertwined Towards an Alternative Future. *Foresight*, 17(4), 308-331.
- Bell, D. (1996). “Western communist parties and the European Union” in Gaffney John (επιμ.). *Political Parties and the European Union*. London & New York: Routledge.
- Bithimitris, G. (2008). *Στρατηγικές του συνδικαλιστικού κινήματος: η συγκρουσιακή διάσταση- η περίπτωση του ΠΑΜΕ [Trade union strategies: the contentious dimension-the case of PAME]*, mimeo, Athens.
- Boudon, R. (1976). *Education, Opportunity and Social Inequality. Changing Prospects in Western Society*. New York: Wiley.
- Clogg, R. (1987). *Parties and Elections in Greece. The Search for Legitimacy*. Duke University Press. Durham, NC.
- Della Porta, D. & Diani, M. (2006). *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Doukas, G. (1991). The thirteenth congress of the KKE: defeat of the renovators, *Journal of Communist Studies*, 7(3), 393-398.
- Droz, J. (1966). *Le socialisme démocratique 1864-1960*. Paris: Armand Colin.
- Dunphy, R. (2004). *Contesting Capitalism? Left parties and European Integration*. Manchester: Manchester University Press.
- Eleftheriou, C. (2009). *The “uneasy symbiosis”. Factionalism and radical politics in Synaspismos, paper presented at the 4th Phd Symposium of the LSE Hellenic Observatory, London, 25-26 June*.
- Georgiadou, V., Kafe, A., Pierides, C. (2012). “Anti-party, anti-parliamentary or anti-democratic social movements of the “Outraged” citizens in Greece, paper presented at the 22nd World Congress of the International Political Science Association, Madrid, 8-12 July.
- Heine, S. (2009). *Une gauche contre l’Europe?* Bruxelles: Ed. De l’ Université de Bruxelles.

Jonas, A.E.G. (2010). “Alternative” this, “althernative” that.....: *Interrogating alterity and diversity*. At Fuller, D., Jonas, A.E.G., Lee, R. (ed.). *Interrogating Alterity: Alternative Economic and Political Spaces*. Farnham: Ashgate Publishing, 3-27.

Kaika, M. & Karaliotas, L. (2014). The Spatialization of Democratic Politics: Insights from Indignant Squares. *European Urban and Regional Studies*, 1-15.

Kagarlitsky, B. (2000). *The Return of Radicalism, Reshaping the Left Institutions*. London: Pluto Press.

Kalyvas, S. & Marantzidis, N. (2002). Greek communism 1968-2001, *East European Politics and Societies*, 16(3), 665-690.

Karyotis, T. (2015). *SYRIZA in power, social movements at a crossroads*. Διαθέσιμο στο: <http://www.autonomias.net/2015/03/syriza-in-power-social-movements-at.html> [Πρόσβαση 1 Ιουνίου 2021].

Kitschelt, H. (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

KKE (1996). *Programme of the KKE*. Διαθέσιμο στο: inter.kke.gr/Documents/docprogr/

Kousis, M. & Kanellopoulos, K. (2014). *The impact of the Greek Crisis on the Repertoire of Contention 2010-2012*. Proceedings The Eurozone Crisis, Social Protest and the Civil Society. European Sociological Association.

Kostopoulou, M. (2020). Far-Left Party Family in Europe. Bachelor thesis, Athens: Athens University of economics and business

Kretsos, L. (2011). Union responses to the rise of precarious youth employment in Greece, *Industrial Relations Journal*, 42(5), 453-472.

Lazar, M. (1992). *Maisons rouges*. Paris: Aubier.

Leontidou, L. (2012). Athens in the Mediterranean “movement of the piazzas”, Spontaneity in material and virtual public spaces. *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, 16(3), 299-312.

McAdam, D. (1996). *Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions*. At: McAdam, D., Mc Carthy, Zald, M. (επιμ.). *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures and Cultural Framings*. Cambridge: Cambridge University Press, 23-40.

Moschonas, G. (2011). The European Union and the dilemmas of the radical Left: Some preliminary thoughts, *Transform!*, 09/2011, 8-23.

Moschonas, G. (2002). *In the Name of Social Democracy, The Great Transformation*. London: Verso.

Neveu, E. (2002). *Κοινωνιολογία των Κοινωνικών Κινήματων*. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.

Petsinis, V. (2016). *Syriza one year: what happened to the radical left dream in Greece?* Available at: <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/syriza-one-year-on-what-happened-to-radical-left-dream-in-greece/>

Pridham, G. & Verney, S. (1991). The coalitions of 1989-90 in Greece: inter-party relations and democratic consolidation, *West European Politics*, 14(4), 42-69.

SYN (1992). «Η Πολιτική Απόφαση του 1^{ου} Συνεδρίου του Συνασπισμού». [The Political resolution of Synaspismos 1st Congress]. Διαθέσιμο στο: <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id1/4> 13386

Tilly, C. (2004). *Social Movements*. London: Paradigm Publishers, 1768-2004.

Touraine, A. (1981). *The Voice and the Eye. An Analysis of Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.

Traugott, M. (επιμ.). (1995). *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Durham & London: Duke University Press.

Tsakatika, M. & Eleftheriou, C. (2013). The Radical Left's Turn towards Civil Society in Greece: One Strategy, Two Paths. *South European Society and Politics*, 18:1, 81-99.

Tsakiris, A. & Aranitoy, V. (2012). “Under the weight of the social”: reactions of the social representation system and anti-systemic challenges during the era of the Memorandum, paper presented at the 22nd World Congress of the International Political Science Association, Madrid, 8-12 July.

Vernardakis, C. (2011). *Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα. Οι μετασηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010 [The Political Parties, Elections and Party System. The Transformations of Political Representation 1990-2010]*. Sakkoulas Athens.

Αλεξανδρόπουλος, Σ. (2001). *Θεωρίες για τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Βανδώρος, Σ. (2015). *Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

- Βόγλης, Π. (2014). *Η αδύνατη επανάσταση*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Βούλγαρης, Γ. (2007). *Η Ελλάδα στον Καθρέπτης της Ευρώπης, στο Πολιτική, Κοινωνία, Πολίτες: Ανάλυση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας, EES, Παναγιώτης Καφετζής, Θωμάς Μαλούτας και Ιωάννου Τσίγκανου, επιμ.* Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Βούλγαρης, Γ. & Νικολακόπουλος, Η., επιμ. (2014). *2012: Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Γιαννάκη, Ν. (2016). *Η συνεκδοχή της νεολαίας: Μια ιστορική αναδρομή στο περιεχόμενο της έννοιας, στο Νεολαία και οικονομικές κρίσεις στην Ελλάδα, 1929-2008, Λουδοβίκος Κωτσονόπουλος, Δέσποινα Παπαδημητρίου, Ζήσιμος Συνοδινός, επιμ.* Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Διαμαντούρος, Ν. (2000). *Πολιτισμικός δυϊσμός και πολιτική αλλαγή στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτροπον.
- Ελευθερίου, Κ. (2019). *Ο ΣΥΡΙΖΑ μετά τις εκλογές του 2019: Εμπειρίες, όροι και προϋποθέσεις ανασυγκρότησης-Δελτίο 01*. Αθήνα: ΕΝΑ-Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών.
- Θεοτοκάτου, Μ. (2012). *Το Κόμμα της Ευρωπαϊκής Αριστεράς απέναντι στην οικονομική κρίση και η διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας της Ριζοσπαστικής Αριστεράς*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, Μάθημα: Κόμματα και Κομματικές Οικογένειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Η Κεντροαριστερά και η Ριζοσπαστική Αριστερά, Ακαδημαϊκό έτος 2011-2012.
- Καβουλάκος, Κ.Ι. (2013). *Κινήματα και δημόσιοι χώροι στην Αθήνα: Χώροι ελευθερίας, χώροι δημοκρατίας, χώροι κυριαρχίας*. Στο: Κανδύλης, Γ., Καντατζόγλου, Ρ., Μαλούτας, Θ., Πέτρου, Μ., Σουλιώτης, Ν. (επιμ.). *Το κέντρο της πόλης ως (νέο) πολιτικό διακύβευμα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Καβουλακος, Κ.Ι. & Γριτζάς, Γ. (2015). *Κινήματα και εναλλακτικοί χώροι στην Ελλάδα της κρίσης: Μια νέα κοινωνία των πολιτών*. Στο Δεμερτζής, Ν. κ.α. (επιμ.) *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Κατσάπης, Κ. (2013). *Το «πρόβλημα νεολαία». Μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη Μεταπολεμική Ελλάδα 1964-1974*. Αθήνα: Εκδόσεις Απρόβλεπτες.
- Λαϊκή Ενότητα (2021). Διαθέσιμο στο: <https://laiki-enotita.gr> [Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2021].
- Μαυρής, Γ. (2015). «*Εκλογική ανάδυση και δυναμικού του νέου κόμματος της Αριστεράς*», *Εφημερίδα των Συντακτών*.

ΜέΡΑ 25 (2021). *Μανιφέστο*. Διαθέσιμο στο: <https://mera25.gr/manifesto/> [Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2021].

Μοσχονάς, Γ. (2013). «Διλήμματα του ριζοσπαστισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση: οι μεταμορφώσεις της «άλλης» Αριστεράς», σε Α.-Ι. Δ. Μεταζάς (σχεδίαση, επιμέλεια), *Πολιτική Επιστήμη: Διαθεματική και συγχρονική προσέγγιση της πολιτικής πράξης*.

Μοσχονάς, Α. (2005). *Παραδοσιακή και σύγχρονη αριστερά*. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.

Μπόμπιο, Ν. (1996). *Δεξιά και Αριστερά*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Πλεύση Ελευθερίας (2021). *Ιδρυτική Διακήρυξη*. Διαθέσιμο στο: <https://www.plefsie-leftherias.gr/idrytiki-diakiryxi/> [Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2021].

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1990). Ελληνική πολιτική κουλτούρα: Όψεις και προσεγγίσεις. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 75^α, 18-57.

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2015). Η νεολαία επιστρέφει; Ελληνική πολιτική κουλτούρα και μεταβαλλόμενα πρότυπα πολιτικότητας των νέων στην κρίση. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 43, 5-46.

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. & Ζηργάνου-Καζολέα, Α. (2020). Νεολαία, αριστερή ψήφος και ριζοσπαστισμός τη δεύτερη δεκαετία του 2000. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 46, 148-82.

ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ (2009). *Για την Αριστερά του 21^{ου} αιώνα-Η συμβολή του ΣΥΝ στο Πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ*. Διαθέσιμο στο: <http://www.syn.gr/downloads/progr0902a.pdf> [Πρόσβαση 1 Αυγούστου 2020].

ΣΥΡΙΖΑ (2020). *Απολογισμός ΣΥΡΙΖΑ 2012-2019*. Διαθέσιμο στο: <https://www.syriza.gr/article/id/94170/Apologismos-SYRIZA-2012-2019.html#> [Πρόσβαση 1 Αυγούστου 2020].

Ψημίτης, Μ. (2006). *Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ατραπός.